

लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
रुपन्देही जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

कृषि विकास रणनीति
(२०७९/८० — २०८९/९०)
अन्तिम प्रतिवेदन

२०७९

विषय सूची

१. परिचय	१
१.१ पृष्ठभू	१
१.२ रणनीतिक योजना तर्जुमाका उद्देश्यहरू	२
१.३ रणनीतिक योजना निर्माणको आवश्यकता र सान्दर्भिकता	२
१.४ कृषि विकास रणनीति निर्माणका विधिहरू	३
२. लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको स्थलगत विवरण, कृषि विकासको अवस्था र सम्भावना विश्लेषण	५
२.१ वडाअनुसार क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण	६
२.२ नगरपालिकामा कृषि उत्पादन सम्बन्धी विवरण	७
३. रणनीतिक योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको नीतिगत व्यवस्था	१०
३.१ रणनीतिक योजना तयारीका नीतिगत आधारहरू	१०
४. कृषि विकास रणनीतिक योजनाको लक्ष्य, ढाँचा तथा रूपरेखा	१५
४.१ रणनीतिक लक्ष्य तथा दूरदृष्टि	१५
४.२ रणनीतिक ढाँचा (मुख्य कार्यहरू तथा कार्ययोजना र क्रियाकलापहरूको विवरण तालिका)	१६
४.३ रणनीति तथा कार्ययोजना र क्रियाकलापहरूको संक्षिप्त विवरण	२१
४.४ कार्यान्वयन तालिका	२७
५. क्रियाकलाप कार्यान्वयनका सूचकहरू तथा अनुगमन तालिका	३०
५.१ पञ्चवर्षीय कार्ययोजना तथा उपलब्धिका सूचकहरू	३०
५.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको लागि प्रस्तावित ढाँचा	३७
६. आर्थिक विश्लेषण र लागत विवरण	३८
७. अनुसूचीहरू	४२
अनुसूची १: वार्षिक वा अन्य आवधिक योजना/ कार्यक्रम निर्माण चरणमा गर्नु पर्ने आवश्यक विश्लेषण तालिका	४२
अनुसूची २: SWOT विश्लेषणको ढाँचा	४३
अनुसूची ३: आवधिक योजना तथा वार्षिक कार्ययोजना निर्माण गर्दा अपनाउनु पर्ने तरिका/ विधिहरू	४४

तालिका सूची

तालिका १:	नगरपालिकाको भू-उपयोगको विवरण.....	५
तालिका २:	वडाअनुसार क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण	६
तालिका ३:	वार्षिक कृषि उत्पादन सम्बन्धि विवरण.....	७
तालिका ४:	रणनीतिक योजनाको (कार्ययोजना र क्रियाकलापहरू सहितको) ढाँचा तालिका.....	१७
तालिका ५ :	क्रियाकलापहरू तथा समयावधि (Timeline).....	२७
तालिका ६ :	पाँच वर्षको लागि क्रियाकलापहरू सञ्चालनको लागि अनुमानित बजेट.....	३८

१. परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

कृषि क्षेत्र नेपालको प्रमुख रोजगार प्रदायक तथा कुल गार्हस्थ उत्पादनमा प्रमुख हिस्सेदार रही भविष्यको विकासको सबल आधारको रूपमा रहेको छ । विगतका योजनाहरूमा अपेक्षा गरिए बमोजिमका उपलब्धिहरू प्राप्त हुन नसक्नुमा योजनामा उल्लेखित महत्वाकाङ्क्षी परिकल्पनाहरूको सान्दर्भिकता, कार्यान्वयन विधिको अस्पष्टता र अपेक्षा बमोजिम कार्यान्वयन नहुनु नै प्रमुख कारकहरू रहेका छन् । निश्चित अवधिमा क्षेत्रगत विकासका अपेक्षित लक्ष्यहरू प्राप्त गर्नका लागि विशेष रणनीतिक योजना तर्जुमा गर्नु पूर्वतयारी चरणको एक अति आवश्यक क्रियाकलाप हो । रणनीतिक योजनाले संस्था वा निकायको वास्तविक धरातल र हासिल गर्न चाहेको लक्ष्य बिचको मार्गनिर्देशकको रूपमा कार्य गर्दछ । समग्र विकासको लागि नीति तथा कार्यक्रम, बजेट आदि तयार पार्नु अगावै नै विषयगत योजनाहरू तयार गर्न सकेमा समग्र कार्ययोजना उपलब्धिमूलक हुनेछन् र लगानी तथा खर्च अनुरूप उचित प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिन्छ । यसै सन्दर्भलाई आत्मसाथ गरि लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाले १० वर्षे कृषि विकासको रणनीति तयार गरी परिकल्पित लक्ष्य प्राप्तिको लागि अगाडि बढ्ने उद्देश्य सहित यो दस्तावेज तयार पारेको छ ।

सन् २०१५ मा तर्जुमा गरिएको कृषि विकास रणनीति (ADS) कृषि क्षेत्रको व्यवसायीकरण गरि आर्थिक सम्बृद्धि गर्न तर्जुमा गरिएको एक बृहत नीतिगत स्वरूप हो । यसको उद्देश्य भनेको कृषि क्षेत्रको दिगो विकासको माध्यमबाट सुधारिएको जीविकोपार्जन र खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा योगदान पुऱ्याउनु हो । ADS ले प्रदेशहरूलाई प्रदेशको आफ्नो भौगोलिक तथा वातावरणीय विविधताको आधारमा अनुकूल हुन सक्ने कृषि विकासको विशेष खाका सहितको प्रादेशिक कृषि विकास रणनीति तर्जुमा गर्न क्षेत्राधिकार तोकिदिएको छ । साथै, प्रादेशिक योजना तर्जुमाबाट सम्भावित परिवर्तित रूपरेखा बमोजिम हरेक ५ वर्षको अन्तरालमा ADS लाई समीक्षा गर्ने भनि दस्तावेजमा सिफारिस समेत गरेको छ । स्थानीय स्तरको रणनीतिक योजना तर्जुमा गरि प्रादेशिक योजना निर्माणमा समेत टेवा पुऱ्याउने तथा आवश्यकता अनुसार संसोधन/परिमार्जन गर्दै जाने लक्ष्य तथा प्रावधान सहित यो रणनीति तयार पारिएको छ ।

नेपालको नयाँ संविधान संविधान (२०७२) को अनुसूची ८ अनुसार स्थानीय योजना र परियोजनाको विकासका साथै कृषि र पशुपालन व्यवस्थापन स्थानीय निकायको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्दछन् । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा २४ ले स्थानीय निकायहरूले स्थानीय तहको आवधिक, वार्षिक, मध्यम र दीर्घकालीन क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्न सक्ने अधिकार समेत प्रदान गरेको छ । सोही अधिकारको आधारमा लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको समग्र कृषि विकासका लागि उत्पादन प्रवर्धन, उद्भम विकास तथा लगानीका क्षेत्रहरू पहिचान गरी योजना कार्यान्वयन गर्न यो रणनीतिक योजना तयार गरिएको छ । लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको आवधिक योजना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल ११२.२१ मध्ये ८९.८७% भन्दा बढी जमिनमा खेतिपाती भइरहेको

पाउन सकिन्छ । यसैबीच लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाले प्रदेशकै कृषि क्षेत्रको विकासलाई टेवा पुऱ्याउन विशेष योगदान हुने विश्वासका साथ यो दस्तावेज तयार गरिएको छ ।

यस रणनीतिक योजनाले विशेष गरी स्थानीय स्तरको अवस्थितिको लेखाजोखा गरी भविष्यमा दिगो कृषि विकासको लागि आवश्यक पर्ने क्रियाकलाप सहितको रूपरेखा/ ढाँचा प्रस्तुत गरेको छ । साथै, यस योजनाले प्रादेशिक कृषि विकास योजना, विषयगत कार्यविधि तथा मापदण्डहरूको अनुशरण गर्दै स्थानीय स्तरमा बढी सम्भावना रहेका कृषि/ पशु जन्य वस्तुहरू समावेश गरी प्रभावकारी रूपमा दिगो कृषि विकासमा टेवा पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएको छ । विशेषगरी यस योजनाले कृषि क्षेत्रको दिगो विकासका लागि उपलब्ध स्रोतको उचित सदुपयोग गर्दै स्थानीयवासीको आर्थिक/ सामाजिक उन्नति हुने गरि वातावरणमैत्री आधुनिक प्रविधिहरूको अनुशरण गर्ने गरी विस्तृत कार्ययोजना निर्माण गर्ने पहल गरेको छ ।

१.२ रणनीतिक योजना तर्जुमाका उद्देश्यहरू

यस कार्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य नगरपालिकाको स्थानीय स्रोतको सहि सदुपयोग गरी कृषि मूल्य शृङ्खला प्रवर्द्धन गर्दै दिगो कृषि विकासको लक्ष्य प्राप्तिको लागि १० वर्षे रणनीतिक योजना तर्जुमा गर्नु हो ।

कार्यक्रमको अन्य निर्दिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्

- कृषि विकास प्रवर्द्धन सम्बन्धी नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य स्पष्ट पार्नु,
- कृषि उद्यम विकासको सम्भावना तथा अवसरको विश्लेषण गरी प्रभावकारी योजना प्रस्तुत गर्नु
- यस नगरपालिका अन्तर्गत हालका कृषि, पशुपन्छी मत्स्य र एकीकृत खेती प्रणाली प्रविधि विकास तथा विस्तारका लागि कार्यक्रमबारे दीर्घकालीन योजना तयार गर्नु
- निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई व्यावसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु
- बाली वस्तुको मूल्य शृङ्खलामा आधारित कृषि उद्योगहरूको विकास गर्नु

१.३ रणनीतिक योजना निर्माणको आवश्यकता र सान्दर्भिकता

कृषि उर्वर भूमिको वैज्ञानिक प्रयोग, प्राकृतिक प्रकोपहरूको उचित व्यवस्थापन कृषि योग्य जमिनको सही उपयोग तथा कृषि पूर्वाधार विकासलाई विशेष ध्यानमा राखेर योजना तर्जुमा गर्दा कृषि क्षेत्रको व्यवसायिक विकास हुने तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सकिने हुन्छ । नेपालमा धेरैजसो सरकारी निकायहरूको वार्षिक कार्यक्रमको प्रगति अवस्थालाई विश्लेषण गर्ने हो भने कृषिसँग सम्बन्धित लगायत अन्य धेरैजसो कार्यालयहरूमा विकास बजेट पूर्ण रूपमा खर्च हुन नसकेको र उपलब्धि अपेक्षित वार्षिक लक्ष्य भन्दा कम भएको पाइन्छ । एकै वर्षको अवधिमा बृहत कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने लक्ष्य राखिने तर ती कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गर्ने उचित विधि तथा प्रक्रियाहरूको यकिन गर्न नसक्दा कार्य प्रभावकारिता कम हुने गर्दछ । स्थानीय तहको हकमा योजना निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन गर्नु एक चुनौती भए तापनि एउटा राम्रो अवसर पनि हो, किनकि स्थानीय स्तरमा भइरहेका गतिविधि तथा वास्तविक धरातल केन्द्रलाई भन्दा स्थानीय स्तरलाई नै अधिक जानकारी हुन्छ । रणनीतिक योजना तर्जुमाले दीर्घकालीन सोच दिन्छ भने सोचको आधारमा वार्षिक तथा अन्य आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने विशेष आधार समेत प्रदान गर्छ । नेपालको संविधान

(२०७२) ले निजी क्षेत्रको सहभागिता र स्वतन्त्र विकास साथै अधिकतम रूपमा उपलब्ध स्रोतहरूको उपभोग गरेर राष्ट्रिय आर्थिक उन्नति अभिवृद्धि गर्ने दृष्टिकोण राखेको छ । यस परिप्रेक्षमा नगरपालिकाले उपलब्ध स्रोतहरूको अधिकतम उपभोग गर्ने साथै निजी तथा सार्वजनिक क्षेत्रको हितमा विकासका परियोजनाहरू सञ्चालन गर्ने अवसर यस रणनीतिक योजनाले सृजना गर्दछ ।

नगरपालिकाको रणनीतिक योजना तर्जुमाको सान्दर्भिकताहरू निम्नानुसार अपेक्षा गरिएका छन् :

- प्रदेश सरकारबाट सञ्चालन भैरहेका विभिन्न किसिमका कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यक्रमहरूको सञ्चालनमा सहजीकरण हुने र विशेष जाती/ प्रजाति वस्तु र स्थानमा केन्द्रित रहन सकिने
- कृषकहरूको आयआर्जन बढाउन, उत्पादन वृद्धि गर्न, तथा खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्न, समयानुकूल विविधीकरण, व्यावसायीकरण, औद्योगीकरण र यान्त्रीकरण गर्न टेवा पुग्ने ।
- निजी तथा सार्वजनिक प्रयासमा साना तथा मझौला व्यावसायिक कृषि विकासका योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन हुने साथै राष्ट्रिय स्तरमा निर्माण हुने ठुला योजना निर्माणमा सहयोग हुने
- वार्षिक कृषि विकास कार्यक्रमहरूको उचित क्रियाकलाप निर्धारण गर्न सकिने र सम्भावित जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्दै क्रियाकलापहरू निर्धारण तथा परिमार्जन गर्न सकिने

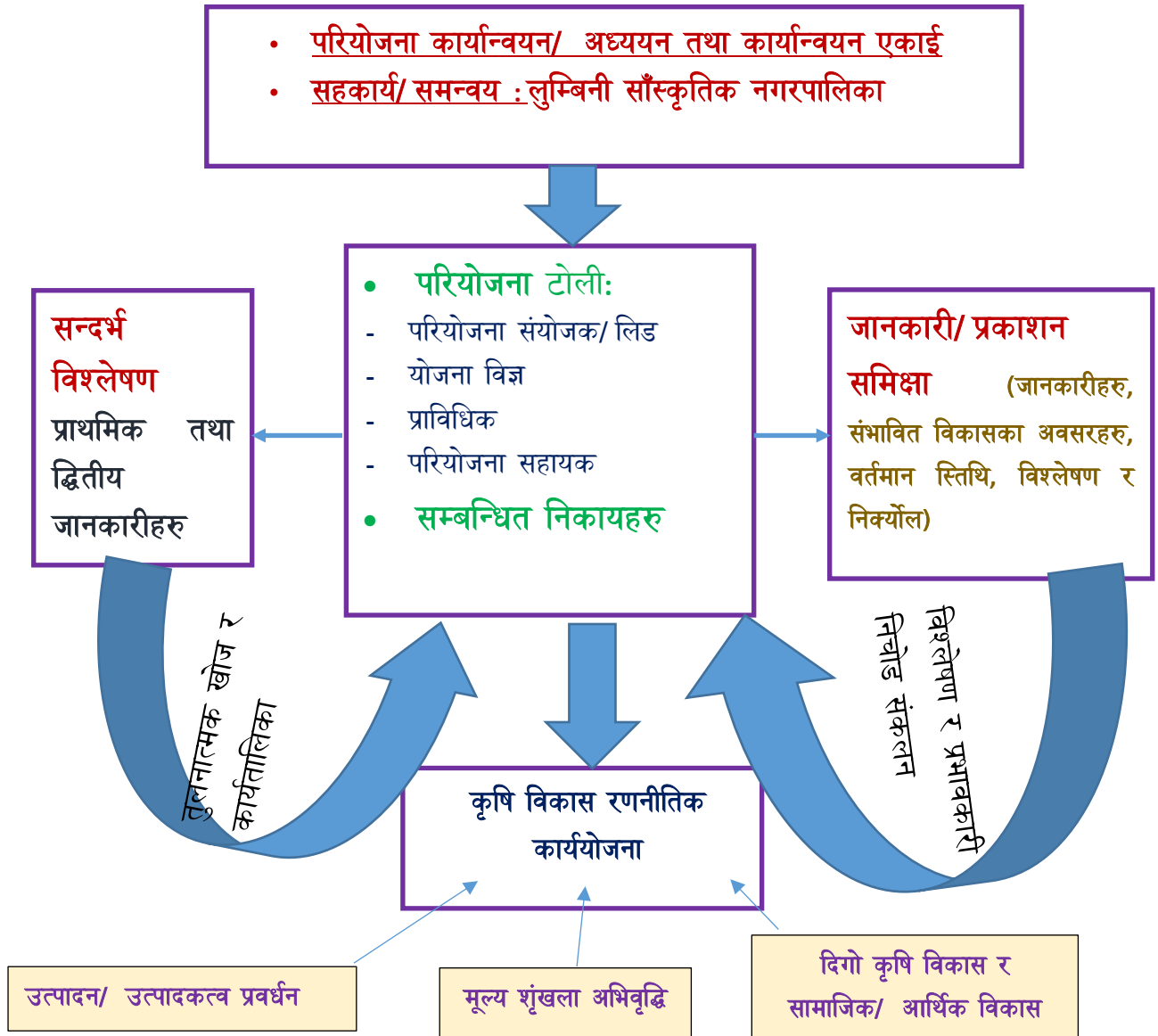
१.४ कृषि विकास रणनीति निर्माणका विधिहरू

यस रणनीतिक योजना तयारीको मुख्य आधार लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको विद्यमान कृषि अवस्था र भावी सम्भावनाहरूलाई लिइएको छ । नगरपालिकाको अवस्थिति, हावापानी, सिंचाइका उपयुक्त स्रोतहरू लगायत हाल अवलम्बन भैरहेका प्रविधि र खेती प्रणाली लगायतको बारेमा विज्ञ टोलीहरूको स्थलगत भ्रमण, समूह छलफल मार्फत संकलित तथ्यांकको विश्लेषणको आधारमा यस क्षेत्रको कृषिको वर्तमान अवस्था, समस्याहरू तथा आवश्यकता पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका आवश्यकताहरूलाई मौजुदा कृषिसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय नीति, रणनीति, नीति तथा कार्यक्रम, आवधिक योजना, सम्बन्धित स्थानीय निकायले कृषि विकासमा लिएका लक्ष्यहरू, आवश्यक स्रोतको उपलब्धता, स्थानीय प्राथमिकता, र मौलिकता एवं संभाव्य बजारहरूको उपलब्धता आदिलाई समेत आधार मानि कृषि विकासको १० वर्षे रणनीतिक योजना (५ वर्ष सम्मको कार्य सम्पादन तथा अनुगमन सूचकसहित) तयार गरिएको छ । प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतका जानकारीहरूको विश्लेषण गरी योजनाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, तथा प्राथमिकता क्षेत्रहरू निर्धारण गरिएका छन् । यसैगरी योजनाको लागि आवश्यक स्रोत, कार्यान्वयन योजना र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ढाँचासमेत निर्धारण गरिएको छ ।

त्यसैगरी सम्भावित उद्योग, मागको अवस्था र बजार आदि समेत विश्लेषण भएको छ । औद्योगिक विकासका लागि सम्भावित लगानी समेत आँकलन गरी योजना तर्जुमा गरिएको छ । समस्या तथा सम्भावना विश्लेषणमा समूह छलफल, तालिका र SWOT विश्लेषण विधि प्रयोग गरिएको छ । SWOT विश्लेषण (उपयुक्त ढाँचा सहित) र भविष्यमा गरिनुपर्ने विश्लेषणको जानकारी अनुसूची २ मा प्रस्तुत गरिएको छ । रणनीति, कार्ययोजना तथा क्रियाकलापहरू निर्धारण गर्दा तर्कपूर्ण योजना पद्धतिको ढाँचामा तयार गरिएको छ । साथै

योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य र रणनीति प्राप्त भए नभएको मापन गर्नका लागि मापन योग्य सूचकहरू सहभागीतामूलक पद्धतिबाट निर्धारण गरिएका छन्।

चित्र १: रणनीतिक योजना तयारी विधिको सोच तालिका (Vision Chart)

२. लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको स्थलगत विवरण, कृषि विकासको अवस्था र सम्भावना विश्लेषण

लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत रुपन्देही जिल्लामा पर्ने एक ऐतिहासिक, साँस्कृतिक र पुरातात्विक महत्व रहेको नगरपालिका हो । यो नगरपालिका रुपन्देही जिल्ला सदरमुकाम भैरहवादेखि पश्चिम तर्फ १८ कि.मी को दुरीमा अवस्थित छ । नगरपालिकाको पूर्वमा कोटहीमाई मायादेवी गाउँपालिका, पश्चिममा कपिलबस्तु जिल्ला, उत्तरमा गैडहवा गाउँपालिका र दक्षिणमा समरीमाई गाउँपालिका र भारत पर्दछन् । नेपाल सरकारको २०७३ साल फागुन २२ गतेको निर्णय अनुसार साविकका लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाका २१ वटा वडाहरूलाई समावेश गरि १३ वटा वडा कायम गरि गठन भएको हो । भौगोलिक हिसाबले ८३ डिग्री १३ मिनेट देखि ८३ डिग्री २० मिनेट पूर्वी देशान्तर र २७ डिग्री २३ मिनेट ४० सेकेण्ड देखि २७ डिग्री ३२ मिनेट ३० सेकेण्ड उत्तरी अक्षांशमा अवस्थित लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका लुम्बिनी प्रदेशको र नेपालको मात्र नभएर विश्वकै एक अनुपम धार्मिक तथा पर्यटकीय गन्तव्य हो । सन् १९९७ देखि लुम्बिनी लाई यूनेस्कोले विश्व सम्पदामा सुचिकृत गरेपश्चात् बुद्धको जन्मस्थलको कारण यो क्षेत्रको महत्व थप प्रमाणित भएको थियो । सिद्धार्थ गौतम बुद्धको जन्म स्थल लुम्बिनी क्षेत्र यस नगरपालिका परिसरमा पर्ने भएकोले यस नगरपालिकाको नामकरण लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका रहेको हो ।

नगरपालिकाको विद्यमान भू-उपयोगको अवस्थिति हेर्दा कृषि क्षेत्रले सबै भन्दा बढी क्षेत्रफल ओगटेको छ । नगरपालिकाको आवधिक योजना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँ ८९.८७ प्रतिशत जमिनमा खेतीपाती भईरहेको अवस्था छ । तलको तालिकामा नगरपालिकाको भू-उपयोगको भू-उपयोगको विस्तृत विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १: नगरपालिकाको भू-उपयोगको विवरण

क्र. सं.	विवरण	क्षेत्रफल बर्ग कि मि
१	कृषि क्षेत्र	१००.९२
२	व्यावसायिक क्षेत्र	०.१८
३	साँस्कृतिक तथा ऐतिहासिक क्षेत्र	०.१९
४	औद्योगिक क्षेत्र	०.४२
५	झाडी बुट्यान क्षेत्र	१.६६
६	नदिनालाले ओगटेको क्षेत्र	१.७२
७	पोखरीहरूले ओगटेको क्षेत्र	१.३५
८	सार्वजनिक क्षेत्र	०.१४
९	बसोबास क्षेत्र	५.०४
१०	अन्य	०.१८

स्रोत: GIS तथ्याङ्क २०७९मा आधारित

२.१ वडाअनुसार क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

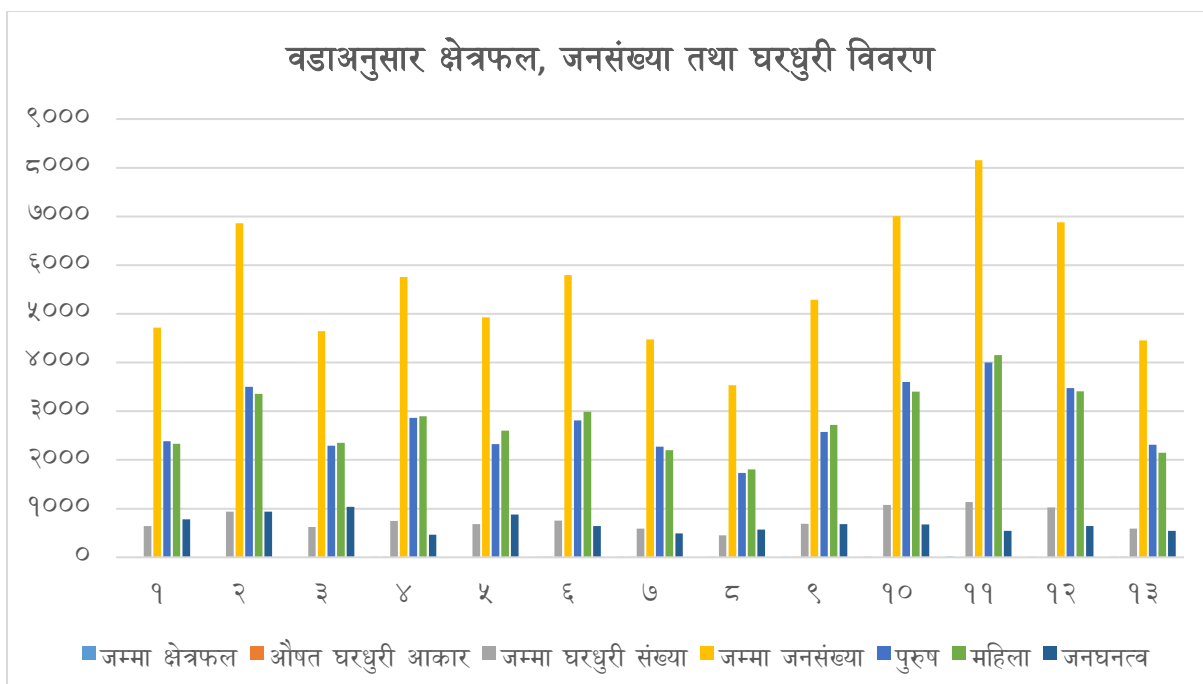
राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को प्रारम्भिक प्रतिवेदन अनुसार लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको जम्मा जनसंख्या ८८,०९० रहेकोमा ४३,७०६ जना पुरुष र ४४,३८४ जना महिला रहेका छन् । यसैगरी यहाँ १३,८५४ परिवार संख्या र १०,७३६ घरसंख्या रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार यस नगरपालिकामा रहेका कुल ९९६४ घरपरिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने ३६,१३७ पुरुष र ३६,३६० महिला गरी जनसंख्या ७२,४९७ रहेको थियो । नगरपालिकामा अनुपस्थित र अक्सर बसोबास गर्नेहरूको कुल जनसंख्या ४०२९७ रहेको देखिन्छ । सोही अनुसार लैंगिक अनुपात (Sex Ratio) अर्थात् प्रति १०० महिलामा पुरुषको संख्या ९९.३९ रहेको छ । जनघनत्व (प्रति वर्ग किलोमिटरमा रहेको जनसंख्या) ६४६ जना प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ । नगरपालिकाको वडागत जनघनत्वको स्थिति निम्न बमोजिम रहेको छ ।

तालिका २: वडाअनुसार क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

वडा नं	जम्मा क्षेत्रफल	औषत घरधुरी आकार	जम्मा घरधुरी संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	जनघनत्व
१	६.०२	७.३२	६४४	४७९६	२३८४	२३३२	७८३
२	७.३२	७.३	९४०	६८६९	३५०२	३३५९	९३७
३	४.४९	७.४३	६२५	४६४३	२२९२	२३५१	१०३४
४	१२.३८	७.७२	७४६	५७५९	२८६५	२८९४	४६५
५	५.६९	७.२	६८४	४९२५	२३२३	२६०२	८७८
६	९.०९	७.७२	७५९	५७९७	२८०८	२९८९	६४३
७	९.९९	७.५५	५९२	४४७२	२२७९	२२०९	४९९
८	६.९९	७.७९	४५४	३५३६	१७३३	१८०३	५७९
९	७.७९	७.७	६८७	५२९९	२५७३	२७२६	६७९
१०	१०.४२	६.५३	१०७३	७००२	३६०२	३४००	६७२
११	१४.९५	७.९९	११३५	८९५५	४००३	४९५२	५४५
१२	१०.७५	६.७२	१०२४	६८८३	३४७२	३४११	६४०
१३	८.९७	७.५४	५९९	४४५७	२३०९	२१४८	५४६
जम्मा	११२.२९	७.२९	९९४६	७२४९७	३६९३७	३६३६०	६४६

स्रोत: लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको पाश्वर्चित्र

नगरपालिकाका वडाहरूमा तुलनात्मक अध्ययन गर्दा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या भएको वडामा वडा नं ११ रहेको छ । जसमा जम्मा जनसंख्या ८,९५५ रहेकोमा ४,००३ जना पुरुष र ४,९५३ जना महिला रहेका छन् । यसै गरी थोरै जनसंख्या भएको वडामा वडा नं ८ रहेको छ । यहाँ जम्मा जनसंख्या ३,५३६ रहेकोमा पुरुष १,७३३ जना र महिला १,८०३ जना रहेका छन् ।

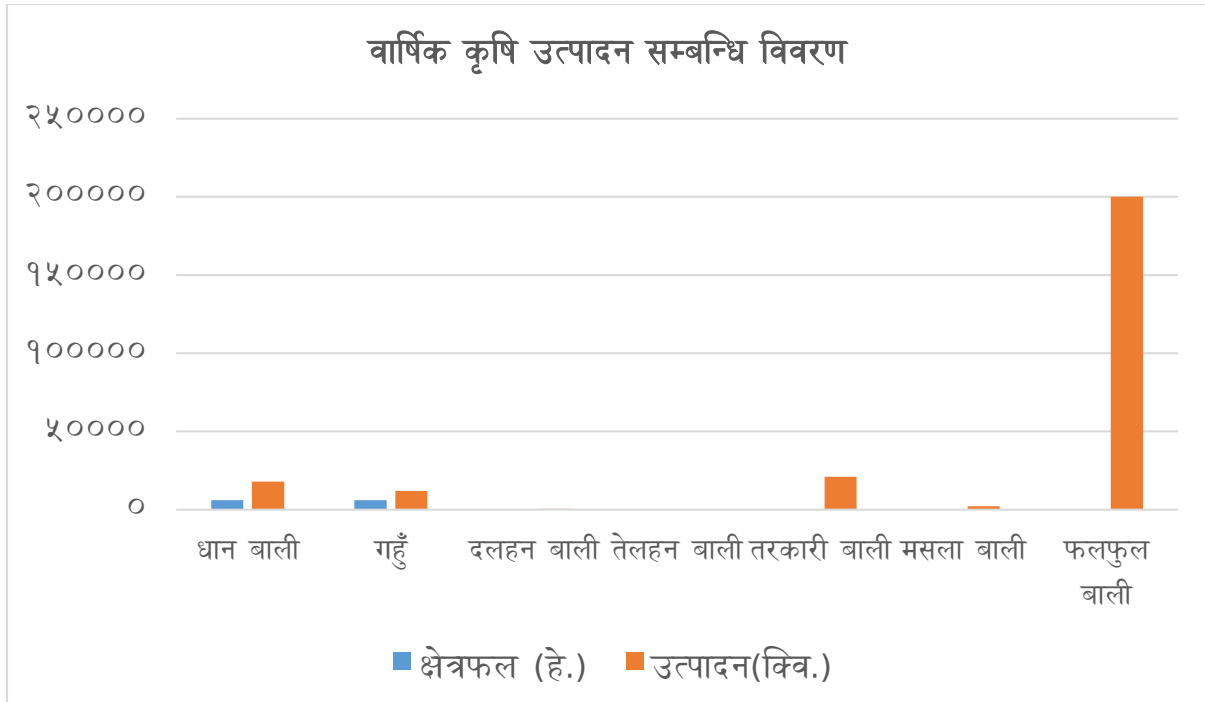
२.२ नगरपालिकामा कृषि उत्पादन सम्बन्धी विवरण

तालिका ३: वार्षिक कृषि उत्पादन सम्बन्धि विवरण

क्र. स.	बालीको विवरण	क्षेत्रफल {हे}	उत्पादन {क्वि}
१	धान बाली	६०००	१८०००
२	गहुँ	६०००	१२०००
३	दलहन बाली	४००	६००
४	तेलहन बाली	३००	२७०
५	तरकारी बाली	३५०	२९०००
६	मसला बाली	६०	२९००
७	फलफूल बाली	२५	२०००००

स्रोत: जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, रुपन्देही २०७४

नगरपालिकाको कृषि उत्पादनहरूमा धान, गहुँ, मकै, दलहन, तेलहन, तरकारी, फलफूल आदि मुख्य बालीको रूपमा रहेका छन् । यस नगरपालिकामा सबै भन्दा धेरै धान बाली उत्पादन हुने गरेको छ । यहाँ आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ मा ६००० हेक्टर क्षेत्रफलमा धानबाली लगाउँदा १८००० क्विनटल उत्पादन भएको थियो । यसैगरी ६००० हेक्टर क्षेत्रफलमा गहुँबाली लगाउँदा १२००० क्विनटल उत्पादन भएको थियो । यो नगरपालिकामा फलफूल उत्पादनको पनि प्रसस्त सम्भावना रहेको पाउन सकिन्छ । आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ मा २५ हेक्टर क्षेत्रफलमा फलफूल बाली लगाएकोमा २००००० क्विनटल फलफूल उत्पादन भएको पाउन सकिन्छ ।

कृषि जन्य वस्तुहरूको सम्भावना विश्लेषण :

नेपालकै कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र कृषि क्षेत्रको समीक्षा गर्दा २०५५/५६ मा कृषिको ३८ प्रतिशत योगदान, उद्योगको २३ प्रतिशत र सेवा क्षेत्रको ३९ प्रतिशत रहेको थियो, जुन ०६४/६५ मा क्रमशः ३६ प्रतिशत, १६ प्रतिशत र ४८ प्रतिशत रहेको थियो । आर्थिक वर्ष ०६९/७० मा भने कृषि, उद्योग र सेवा क्षेत्रको योगदान क्रमशः ३४ प्रतिशत, १५ प्रतिशत र ५१ प्रतिशत रहेको थियो । हालका वर्षहरूमा कूल ग्राहस्थ्यमा कृषि क्षेत्रको योगदान करिब २७% छ । यसरी नेपाली अर्थतन्त्रमा उद्योग क्षेत्रको योगदान घट्दै गएको छ भने सेवा क्षेत्रले कृषि र उद्योग क्षेत्रको कुल योगदानलाई समेत उछिनेको छ । तर रोजगारीको दृष्टिबाट हेर्दा हालसम्म पनि कृषि क्षेत्रकै उल्लेख्य योगदान भएकोले कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्वमा वृद्धि नहुनु र अर्ध-बेरोजगारी उच्च हुनु हो । वर्तमानका अवस्थामा कतिपय कृषकहरूले निजि लगानिमै उन्नत प्रविधि अपनाई कृषि पेशाबाट राम्रो आमदानी गर्न सफल भएका उदाहारणहरू प्रशस्तै छन् । कुनै एक क्षेत्र विशेषकै सम्भावना विश्लेषण गरि बिकासको योजना निर्माण गर्दा मूल्य शृंखला प्रणाली सुधार भई कम जनशक्तिको संलग्नतामै बढी प्रतिफल प्राप्त हुने अवसर सृजना हुन्छ । विकसित कृषि प्रणालीमा धेरै जनशक्तिहरू खेती (farming) मा भन्दा पनि कृषि प्रशोधन, बजारीकरण तथा अन्य कृषिजन्य उद्योगमा आवद्ध हुने गर्दछन् । यस रणनीतिक योजनामा समेत यी कुराहरूलाई विशेष ध्यानमा राखिएको छ ।

अवसरको कुरा गर्ने हो भने लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकामा उपलब्ध कृषियोग्य जमिनको लगभग ९०% खेतीपातीका लागि प्रयोजन भईरहेको पाउन सकिन्छ । यहाँको खेतीयोग्य जमिन मध्ये अधिकांश जमिन मौषमी बर्षामा निर्भर रहेको छ । यहाँ पानी क्षेत्रले करिब १.७१ प्रतिशत ओगटेको भए तापनि सिँचाइको सुविधाबाट कृषकहरू वञ्चित रहेका छन् । यहाँका अधिकांश जनसङ्ख्याको मुख्य पेशा कृषि रहेको स्थिति भनेको कृषि क्षेत्रको बिकासको लागि अधिक सम्भावना रहेको र अहिलेको स्थितिलाई करिब २-३ गुणा बिकास गर्न सकिने अवस्था केहि वर्ष पश्चात नै रहेको देखिन्छ । लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका क्षेत्रभित्र

रहेका प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरू, आर्थिक अभ्यास र उपलब्ध मानवीय पूँजी तथा पूर्वाधार लगायतको अवस्थालाई हेर्ने हो भने यस नगरपालिकामा विकासका प्रशस्त सम्भावनाहरूको आँकलन गर्न सकिन्छ । नगर विकासका सम्भावनाहरूलाई देहाय बमोजिमको बुँदाहरूमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

- **व्यावसायिक तरकारी खेती:** सबै वडाका उर्बर र सिंचित भूमिहरूमा तटीय क्षेत्र (खोलाका नजिकमा रहेका खेतबारीहरू) लाई उपलब्ध पानीका स्रोतहरूलाई उचित र वैज्ञानिक ढंगले सिंचाईको व्यवस्थापन गरी अर्गानिक एवं मौसमी तथा बेमौसमी व्यावसायिक तरकारी खेतीको उत्पादन प्रवर्द्धन गरी आन्तरिक आवश्यकता परिपूर्ती गर्ने तथा बाह्य निकास गरी कृषकहरूको आर्थिक स्तरमा वृद्धि गर्न सकिन्छ ।
- **उन्नत जातका पशुपंक्षी पालन:** यस क्षेत्रका परम्परागत पशुपालक कृषकहरूको अनुत्पादक (कम उत्पादनशील) पशुहरू जस्तै: सामान्य जातका गाई, भैंसी, बाखा आदिलाई उन्नत जातका नश्लहरूमा परिणत गरी पशुद्वारा उत्पादन हुने दूग्ध तथा मासु जन्य पदार्थहरूलाई प्रवर्द्धन गरी थप आर्थिक वृद्धि गर्न सकिन्छ ।
- **फलफूल क्षेत्रको पहिचान र विकास:** यहाँ उत्पादन हुने केरा, आँप, मेवा, लिचि, लगायतका अन्य उपोष्ण फलफूलहरूलाई व्यावसायिक रूपमा उत्पादन तथा वितरण गर्न कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गर्न सकिनेछ ।
- **सामुदायिक तथा व्यक्तिगत जमिनमा मसला बाली संरक्षण :** यस क्षेत्रमा संभावित मसला बालीहरू, नगदे बालीहरूलाई प्रवर्द्धन गरि प्रशोधन उद्योग समेत स्थापना गर्न सकिन्छ । यहाँ कृषि उपजहरूलाई उत्पादन एवं संरक्षण गर्नुका साथै यसको महत्त्व र उपयोगिताको बारेमा प्रकाश पारी कृषकहरूलाई व्यावसायिक बनाउन प्रोत्साहन गर्न सकिन्छ ।
- **वातावरण अनुकूलन कार्यक्रम:** वन तथा वातावरण क्षेत्रको दीगो र वैज्ञानिक व्यवस्थापनसहित जलवायु परिवर्तन, बाढी पहिरो, भूक्षयबाट पर्न सक्ने नकारात्मक प्रभावको न्यूनीकरण गर्नका लागि वृक्षारोपण गर्ने लगायतका अन्य वातावरणमैत्री कार्यक्रमहरूको योजना निर्माण तथा संचालन गर्न सकिने ।
- **कृषि यान्त्रिकरण वृद्धिको सम्भावना:** तराइका जिल्लाहरूमा सडक सन्जाल बढ्दै जाँदा ग्रामीण भेगहरूमा पनि ट्र्याक्टर, पावर टिलर, पम्पसेट र थ्रेसरको प्रयोग बढ्दैछ । वर्तमानमा सबैभन्दा बढी प्रयोग हुने कृषि मेशिनरीहरूमा मिनीटिलर, पावर टिलर, थ्रेसर र साना सिंचाइ पम्प, स्प्रेयर, मकै छोडाउने मेशिनहरू हुन् । यस्ता मेशिनहरू तराई, भित्री मधेश तथा पहाडका धेरैजसो भागहरूमा लोकप्रिय हुँदै गइरहेका छन् किनभने किसानहरूले समय, स्रोत र श्रमको हिसाबले मेशिनरी प्रयोग गर्दा स्पष्ट रूपमा सरलीकरण तथा आर्थिक लाभ हुने देख्दछन् ।

३. रणनीतिक योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको नीतिगत व्यवस्था

३.१ रणनीतिक योजना तयारीका नीतिगत आधारहरू

३.१.१ नेपालको संविधान २०७२

रणनीतिक योजना तयारीका क्रममा नेपालको संविधानमा कृषि सम्बन्धी तपसिल बमोजिमका व्यवस्थाहरूलाई नीतिगत आधारको रूपमा अंगीकार गरिएको छ ।

क) नेपालको संविधानको भाग ३ मा मौलिक हकको व्यवस्था रहेको, जसको धारा ३६ मा खाद्य सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकमा उल्लेख गरी प्रत्येक नागरिकलाई खाद्यसम्बन्धी हक हुने, खाद्यवस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने र कानून बमोजिम खाद्य सम्पुर्णताको हक हुने कुराको सुनिश्चितता गरेको ।

ख) नेपालको संविधानको भाग ३ मा मौलिक हकको व्यवस्था रहेको, जसको धारा ४२ मा सामाजिक न्यायसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकमा उल्लेख गरी प्रत्येक किसानलाई कानून बमोजिम कृषि कार्यका लागि भूमिमा पहुँच, परम्परागत रूपमा प्रयोग र अवलम्बन गरिएको स्थानीय बीउ तथा विजन र कृषि प्रजातिको छनौटको हक हुने कुराको सुनिश्चितता गरेको ।

ग) नेपालको संविधानको भाग ४ मा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वमा कृषि र भूमिसुधार सम्बन्धी नीतिमा उल्लेख तपसिल बमोजिमका रणनीतिहरू

(१) अनुपस्थित भू-स्वामित्वलाई निरुत्साहित गर्दै जग्गाको चक्काबन्दी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने,

(२) किसानको हक हित संरक्षण र संवर्द्धन गर्दै कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन भू-उपयोग नीतिको अवलम्बन गरी भूमिको व्यवस्थापन र कृषिको व्यावसायीकरण, औद्योगिकीकरण, विविधीकरण र आधुनिकीकरण गर्ने,

(३) भूमिको उत्पादनशीलता, प्रकृति तथा वातावरणीय सन्तुलनसमेतका आधारमा नियमन र व्यवस्थापन गर्दै त्यसको समुचित उपयोग गर्ने,

(४) कृषकका लागि कृषि सामग्री, कृषि उपजको उचित मूल्य र बजारमा पहुँचको व्यवस्था गर्ने ।

घ) नेपालको संविधानको अनुसूची ८ बमोजिमको स्थानीय निकायको एकल अधिकार सूची तथा अनुसूची ९ बमोजिम संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको साझा अधिकार सूचीमा कृषिसम्बन्धी व्यवस्थाहरू ।

यसका साथै नेपालको संविधान (२०७२) ले स्थानीय सरकारहरूलाई आफ्नो क्षेत्रभित्रका विभिन्न किसिमका सहरी विकासका योजनाहरू तथा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका विकास निर्माण कार्यहरू गर्न पाउने अधिकार प्रदान गरेको छ । विस्तृत रूपमा हेर्दा भू-उपयोग योजना बनाउने कार्य प्रदेश सरकार र संघीय सरकारको कार्यसूचि भित्र परेका छन् र थप स्थानीय भू-उपयोग योजना बनाउने कार्य स्थानीय सरकारको कार्य हो भनि शहरी विकास मन्त्रालयले प्रकाशन गरेको भू-उपयोग नीतिमा उल्लेख गरिएको छ ।

३.१.२ राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१

निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई व्यावसायिक एवं प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीमा रूपान्तरण गरी दीगो कृषि विकासको माध्यमबाट जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१ तर्जुमा गरिएको परिप्रेक्ष्यमा यस नीतिमा उल्लेख भएका तपशिल बमोजिमका रणनीतिलाई लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको कृषि क्षेत्रको दीर्घकालीन रणनीतिक योजनाको आधारको रूपमा अंगीकार गरिएको छ ।

क) स्थानीय उत्पादन एवं उत्पादकत्व अभिवृद्धि

उपयुक्त कृषि प्रविधिहरूको विकास, प्रसार तथा उपयोग साथै कृषिको व्यावसायीकरण तथा विविधीकरणमा जोड दिई उत्पादन एवं उत्पादकत्व वृद्धि, आय आर्जन तथा रोजगारका थप अवसरहरू सृजना गर्ने, वैज्ञानिक भू-उपयोग प्रणालीको उपयोग गरी उर्वरा कृषि भूमिलाई गैर कृषि प्रयोगमा ल्याउन निरुत्साहित गरिने, सिँचाई सुविधा, कृषि सडक र उपयुक्त कृषि प्रविधिको विकास तथा विस्तार र उपयोग गर्ने, विकास क्षेत्र र भौगोलिक उपक्षेत्रहरूको आधारमा स्थानीय बीउ, बेर्ना, बिरुवा, नश्लहरूको उत्पादन गर्नका लागि गुणस्तरीय स्रोत सामग्रीहरूको व्यवस्था गर्ने, स्थानीय तहमा कृषकहरूको क्षमता सुधारका लागि कृषक तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, कृषिका कार्यक्रमहरूको सञ्चालनमा सम्भव हुने सबै क्षेत्रमा महिला संलग्नता एवं सहभागितालाई ५० प्रतिशत वा बढी पुऱ्याइने छ ।

ख) व्यावसायिक र प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणाली विकास

बजारको मागअनुसारको उपयुक्त परिमाण र गुणस्तरमा कृषि वस्तु उत्पादन गर्ने उत्पादन क्षेत्र विकास गरिने, यस्तो पकेट क्षेत्रमा तुलनात्मक लाभ भएका कृषि वस्तुहरूको उत्पादनमा प्राथमिकता दिइने र यस्ता क्षेत्रमा प्रविधि एवं प्राविधिक सेवा तथा कृषि सडक, सिँचाई, कृषि ऋण, बजार व्यवस्था जस्ता अन्य सुविधाहरू एकीकृत रूपमा परिचालन गरिने व्यवस्था कृषि नीतिमा छ । पशुबिमाको विस्तार प्राङ्गारिक खेती र उत्पादित प्राङ्गारिक कृषि वस्तुहरूको बजारीकरणलाई प्रोत्साहन गरिने र हाईब्रिड बीउ, उन्नत नश्लको उत्पादन तथा प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ र शिक्षित बेरोजगार युवाहरूलाई कृषि पेसामा आकृष्ट गर्न कृषि व्यवसाय स्थापना तथा सञ्चालन तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । निजी एवं सहकारी क्षेत्रहरूसँग साझेदारीमा बजार सूचना प्रणालीको विकास, विस्तार र प्रवाह गर्ने कार्य सञ्चालन गरिनेछ । कृषि वस्तुहरूको व्यावसायिक उत्पादनलाई बजार अवसरको सुनिश्चितता दिन सम्भाव्य उत्पादन थलो नजिक संकलन केन्द्र स्थापना गरिने छ ।

३.१.३ कृषि विकास रणनीति (ADS) (सन् २०१५-२०३५)

कृषि विकास रणनीतिले आगामी २० वर्षका लागि नेपालको कृषि क्षेत्रलाई मार्गनिर्देश गर्नेछ । कृषि विकास रणनीतिको तर्जुमा मूलतः कृषिमा आधारित समुदायलाई सेवा र उद्योग क्षेत्रबाट बढी आय आर्जन गर्नसक्ने गरी कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण गर्ने अवधारणामा आधारित छ ।

कृषि विकास रणनीतिले सुशासन, उत्पादकत्व, नाफामूलक व्यावसायीकरण र प्रतिस्पर्धी क्षमताद्वारा कृषि क्षेत्रको द्रुत विकास गरिने परिकल्पना गरेको छ । समावेशीकरण (सामाजिक तथा भौगोलिक दुवै) प्रवर्द्धन, प्रतिस्पर्धी क्षमता, दिगोपन (प्राकृतिक स्रोत साधन तथा आर्थिक दुवै), निजी तथा सहकारी क्षेत्रको विकास र बजार पूर्वाधारको सञ्जाल (उदाहरणका लागि कृषि सडक, संकलन केन्द्रहरू, प्याकेजिङ्ग घरहरू, बजार केन्द्रहरू), सूचनाका पूर्वाधार तथा सूचना संचार प्रविधि, र उर्जा पूर्वाधारहरू (उदाहरणका लागि ग्रामीण विद्युतीकरण, नविकरणीय एवं बैकल्पिक उर्जाका स्रोतहरू मार्फत् विकासलाई अगाडि बढाइनेछ । जमीन र श्रमको उत्पादकत्व वृद्धि प्रभावकारी कृषि अनुसन्धान र प्रसार, कृषिजन्य सामग्रीहरूको प्रभावकारी उपयोग, प्राकृतिक स्रोत-साधनहरू (जमीन, पानी, माटो र वनजंगल) को कुशल तथा दीगो परिचालन र उपयोग, कृषि विकासका कार्यक्रमको वास्तविक तहमा प्रभावकारी सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले करिब ४ हजार सामुदायिक कृषि प्रसार सेवा केन्द्रहरू स्थापना, जमीनमा किसानहरूको पहुँचलाई महत्त्व रणनीतिले दिएको छ । कृषिको संरचनामा साना किसानहरू, निर्वाहमुखी किसानहरू र महिला किसानहरूको बाहुल्य रहेको अवस्थामा प्रविधिको प्रसार, बजार व्यवस्थापन, वित्त र मालसामानको प्रवन्धहरू मार्फत् ठूलो मात्रामा वृद्धि हासिल गर्न किसान तथा महिला संघ संस्थाहरू र सहकारीहरूको प्रवर्द्धन गर्नु अत्यावश्यक हुन्छ । गुणस्तरीय सामग्रीको समयमै उपलब्धताले उत्पादकत्वको स्तर निर्भर गर्दछ । कृषि विकास रणनीतिले दिगो तथा भरपर्दो प्रविधिहरूको विकास र अभ्यासहरूको अवलम्बनमा केन्द्रित हुनका लागि किसानहरूलाई उनीहरूको आवश्यकता अनुसारका उपयुक्त सामग्री र प्रसार सेवा छनौट गर्न नमूनाको रूपमा भौचर प्रणाली लागू गरिने उल्लेख गरेको छ ।

व्यावसायिक कृषितर्फ रूपान्तरित हुनका लागि आधारभूत रूपमा कृषिजन्य उत्पादनहरू र सेवाहरूलाई व्यावसायीकरण गर्ने कार्यमा संलग्न कृषि-उद्यमहरू र सहकारीहरूमा पनि केन्द्रित हुनुपर्छ । नाफामूलक व्यावसायीकरणका लागि सीमित संख्यामा मूल्य श्रृङ्खलाहरूको प्राथमिकता तोक्नु पर्ने आवश्यकतालाई एडीएसले जोड दिन्छ । व्यावसायिक कृषिलाई प्रवर्द्धन गर्न भौतिक तथा संस्थागत पूर्वाधारहरूको (कृषि सडकहरू, बजारसम्बन्धी जानकारी र बजार अनुसन्धान प्रणालीहरू) सुधारमा पनि सहयोग गर्दछ ।

कृषि विकास रणनीतिको २० वर्षे कार्यान्वयन क्रममा ग्रामीण क्षेत्रका अधिकांश घरपरिवारहरूले या त गाउँकै गैर-कृषि क्षेत्रमा वा शहरी क्षेत्रमा रोजगारी पाउनेछन् । कृषि विकास रणनीतिले कृषिको व्यावसायीकरणलाई तीव्र बनाउदै साना व्यावसायिक किसानहरूको आय र निर्वाहमुखी किसानहरूको जीवनस्तर दुबैमा सुधार गर्नेछ र साथै गैर-कृषि क्षेत्रमावृद्धि र रोजगारी सृजनाको अवसर बढाएर भूमिहिन/ सीमान्तकृत भूमिहिनहरूलाई समेट्नेछ । यस रणनीतिक योजनामा समेत ए. डी. एस. का प्रमुख परिकल्पनाहरूलाई आत्मसाथ गर्दै स्थानीय वातावरण अनुरूप सान्दर्भिक हुने क्रियाकलापहरू समावेश गर्ने यथासक्दो प्रयत्न गरिएको छ ।

कृषि विकास रणनीति (ADS) का परिकल्पनाहरू (Visions) निम्नानुसार रहेका छन्:

- आत्मनिर्भरता
- दिगोपन
- प्रतिस्पर्धी
- समावेशी
- वृद्धि
- जीविकोपार्जन
- खाद्य सुरक्षा तथा पोषण

३.१.४ दिगो विकासका लक्ष्यहरू

कृषि क्षेत्रसँग सम्बन्धित दिगो विकासका लक्ष्यहरूलाई समेत यस रणनीतिक योजना निर्माणका आधारहरूको रूपमा लिइएको छ । दिगो विकासका लक्ष्यहरूमा लक्ष्य १ सबै क्षेत्रमा रहेको सबै स्वरूपका गरीबीको अन्त्य गर्ने, लक्ष्य २ भोकमरी अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा र उन्नत पोषण प्राप्त गर्ने र दिगो कृषि प्रवर्द्धन गर्ने, लक्ष्य ८ सबैका लागि समावेशी तथा दिगो आर्थिक वृद्धि पूर्ण तथा उत्पादनशील रोजगारी र मर्यादित कामलाई प्रवर्द्धन गर्ने, लक्ष्य १२ दिगो उपभोग र उत्पादन प्रणाली सुनिश्चित गर्ने र लक्ष्य १३ जलवायु परिवर्तन र यसका प्रभावसँग जुध्न तत्काल कार्य अघि बढाउने जस्ता लक्ष्य तथा सो का सूचकहरू समेतलाई यस रणनीतिक योजना निर्माणका क्रममा दृष्टिगत गरिएको छ ।

३.१.५ प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना

पन्ध्रौं योजनामा रूपान्तरणकारी परियोजना अन्तर्गत रहेको यस परियोजनाले कृषि आधुनिकीकरण गर्ने र छरिएर रहेका उत्पादनशील जामिनहरूलाई एकीकृत गरी उत्पादन पकेट/क्षेत्र निर्धारण गर्ने लक्ष्य राखेको देखिन्छ । यसरी कृषिको दिगो विकास गर्ने लक्ष्य सहित कम्तीमा १० हेक्टर जमिनलाई 'पकेट क्षेत्र' को रूपमा पहिचान गर्ने, १०० हेक्टर लाई एक 'ब्लक', ५०० हेक्टरलाई 'जोन' र १००० हेक्टरलाई एक 'सुपर जोन' को मान्यता प्रदान गर्दछ । नगरपालिकाको यथोचित जमीन व्यवस्थापन गरी यस परियोजनासँग आवद्ध हुने (हाल संचालनमा भैरहेका क्षेत्र बाहेकमा पनि) अवसर भविष्यमा रहेको हुन्छ ।

३.१.६ नेपाल व्यापार एकीकरण रणनीति (Nepal Trade Integration Strategy) सन् २०१६

२०१० देखि तयार गरी लागू गरिएको नेपाल ट्रेड एकीकरण रणनीति (NTIS) २०१६ मा पूर्वावलोकन गरियो र यो रणनीतिहरूको श्रृङ्खलामा देशको निर्यात क्षेत्रले सामना गर्न सक्ने व्यापार र प्रतिस्पर्धा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्ने नेपालको तेस्रो स्थानको रणनीति हो । यसले दुई विस्तृत मापदण्डको आधारमा प्राथमिकता निर्यात सम्भावित वस्तुहरू र सेवाहरू पहिचान गरेको छ (i) निर्यात प्रवर्द्धन र (ii) समावेशी र दिगो विकास । निर्यात बढाउन (NTIS)ले १२ प्राथमिकताका उत्पादनहरू पहिचान गरेको छ । जसमध्ये ४ वटा उत्पादनहरू कृषिजन्य छन्:

- अलैंची
- अदुवा
- चिया

- औषधिजन्य र सुगन्धित वनस्पति

स्थानीय स्तरमा सम्भावना रहेका र भूमि व्यवस्थापन गर्न तथा उत्पादन गर्न सकिने अवस्था हेरी कुनै १ वा सो भन्दा बढी उत्पादनको प्रवर्धन गरि निर्यातमुखी प्रतिस्पर्धी कृषि प्रणाली विकास गर्ने अवसर सिर्जना हुन सक्दछ ।

३.१.७ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ र स्थानीय सरकार योजना तथा बजेट तर्जुमा कार्यविधि, २०७४

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ (संसोधन २०७५) ले विषयगत विकासका क्षेत्रहरूमा स्थानीय स्तरको काम कर्तव्य र अधिकार साथै कार्य विधिहरू विवरण प्रस्तुत गरेको छ भने स्थानीय सरकार योजना तथा बजेट तर्जुमा कार्यविधि, २०७४ को दफा १ मा “प्रत्येक स्थानीय सरकारले वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा सहभागितामूलक प्रक्रियाबाट नतिजामूलक ढङ्गले बनाउनु पर्ने र योजना र बजेट तर्जुमा गर्नु पूर्व स्थानीय सरकारको भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा पूर्वाधार लगायतका क्षेत्रको यथार्थ स्थिति देखिने गरी वस्तुस्थिति विवरण (Profile) तयार गर्नुपर्ने छ” भनि प्रष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको छ । यस दस्तावेजको अनुसूची ३ मा योजना तथा कार्यक्रम निर्माणमा आवश्यक विधि तथा विषयहरू उल्लेख छन् ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ मा “कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, पशु स्वास्थ्य, सहकारी” क्षेत्र अन्तर्गतक तोकिएका काम कर्तव्य र अधिकारहरू (निम्न उल्लिखत बुँदाहरू) लाई अनुसरण गर्दै १० वर्षे रणनीतिक योजनाको रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा “कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, पशु स्वास्थ्य, सहकारी” क्षेत्र अन्तर्गत तोकिएका काम कर्तव्य र अधिकारहरू:

- (१) कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन र पशु स्वास्थ्य सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन र नियमन,
- (२) कृषि तथा पशुपन्छी बजार सूचना, बजार तथा हाटबजारको पूर्वाधार निर्माण, साना सिँचाइ निर्माण, तालिम, प्रविधि प्रसार, प्राविधिक टेवा, कृषि सामग्री आपूर्ति र कृषक क्षमता विकास कार्यक्रमको सञ्चालन, अनुगमन र नियमन,
- (३) कृषि तथा पशुपंक्षीजन्य प्राकृतिक प्रकोप तथा महामारी रोगको नियन्त्रण,
- (४) पशुपंक्षी चिकित्सा सेवाको व्यवस्थापन,
- (५) कृषि वातावरण संरक्षण तथा जैविक विविधताको संरक्षण र प्रवर्धन
- (६) पशुनश्ल सुधार पद्धतिको विकास र व्यवस्थापन,
- (७) उच्च मूल्ययुक्त कृषिजन्य वस्तुको प्रवर्धन, विकास तथा बजारीकरण,
- (८) स्थानीय चरन तथा खर्क विकास र व्यवस्थापन,
- (९) पशु आहारको गुणस्तर नियमन,
- (१०) स्थानीयस्तरमा पशुपक्षी सम्बन्धी तथ्याङ्कको व्यवस्थापन र सूचना प्रणाली,
- (११) पशु बधशाला र शीत भण्डारणको व्यवस्थापन र नियमन,
- (१२) पशुपक्षी सम्बन्धी बीमा र कर्जा सहजीकरण,
- (१३) पशुपालन तथा पशु स्वास्थ्य सम्बन्धी अन्य कार्य ।

४. कृषि विकास रणनीतिक योजनाको लक्ष्य, ढाँचा तथा रूपरेखा

४.१ रणनीतिक लक्ष्य तथा दूरदृष्टि

दृष्टिकोण: आगामी १० वर्षमा लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाको कृषि विकासलाई प्रतिस्पर्धि बनाई यथासक्य सम्भावित उत्पादनशील क्षेत्रहरूको उपभोग गर्दै कृषि/पशु वस्तुहरूको मूल्य शृङ्खला विकास गरी प्रविधि मैत्री कृषि स्मार्ट नगरपालिकाको रूपमा विकास गर्ने ।

प्रमुख मान्यताहरू

- उच्च माग भएका कृषि उपजहरूको मूल्य शृङ्खला अभिवृद्धि गर्ने
- प्रविधि मैत्री कृषि प्रणाली मार्फत आर्थिक सामाजिक विकास
- कृषि उद्योग र पूर्वाधार विकासको लागि निजी र सार्वजनिक क्षेत्रको समन्वय
- समावेशीकरण तथा संस्थागत विकास प्रवर्द्धन गर्ने

रणनीतिक लक्ष्यहरू :

रणनीति (लक्ष्यका स्तम्भ/ Strategic Pillar)	रणनीतिक लक्ष्य/ सूचक	पुष्ट्याईका आधार
प्रविधि मैत्री उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि	३०-५०% उत्पादकत्व वृद्धि (उत्पादन/ प्रति इकाई क्षेत्रफल)	लक्ष्यगत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदन (पाँचौं र दशौं वर्षमा गरिने)
मूल्य शृङ्खला अभिवृद्धि	- मूल्य शृङ्खलाको विकास भई कम्तीमा १० कृषि जन्य, ४ पशुजन्य र २ मत्स्य जन्य उत्पादन वस्तुहरू प्रशोधित (Value Added) अवस्थिति (form) मा बजार प्रवर्धन हुने - कम्तीमा ५०% कृषक मूल्य शृङ्खला विकासमा आवद्ध भई ३०-५०% आय वृद्धि भएको हुने	लक्ष्यगत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदन (पाँचौं र दशौं वर्षमा गरिने)
पूर्वाधार विकास	- कम्तीमा २-४ वटा मझौला कृषिजन्य उद्योग पालिकामै स्थापना भएको हुने - हरेक उत्पादन क्षेत्रको मूल सडकसँग सञ्जाल विकास भएको हुने	लक्ष्यगत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदन (पाँचौं र दशौं वर्षमा गरिने)
संस्थागत विकास	- हरेक वडामा कम्तीमा २ ओटा समूह/ सहकारी कृषि उद्योग वा मूल्य शृङ्खला प्रवर्द्धनमा संलग्न भएको हुने	लक्ष्यगत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदन (पाँचौं र दशौं वर्षमा गरिने)

रणनीति (लक्ष्यका स्तम्भ/ Strategic Pillar)	रणनीतिक लक्ष्य/ सूचक	पुष्ट्याईका आधार
	- महिला तथा समावेशी समूह/ सहकारीहरू (वा समूहमा सहभागिता) कम्तीमा ३०% हुने	
नीतिगत विकास/ योजना तथा कार्यक्रम	लक्ष्यगत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदन (पाँचौं र दशौं वर्षमा गरिने)	लक्ष्यगत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदन (पाँचौं र दशौं वर्षमा गरिने)

द्रष्टव्य: लक्ष्यगत सूचकहरू १० वर्षे (अर्थात् योजना अवधिभर) राखिएको छ भने ५ वर्षमा मध्यकालीन लक्ष्य हासिलको अनुगमन गर्नु पर्दछ । यदि ५ वर्षमा अपेक्षित लक्ष्यको ५०-६०% उपलब्धि हासिल गरियो भने प्रगति सकारात्मक ठहरिने छ । विस्तृत कार्ययोजना (रणनीतिहरू अन्तर्गतका) तथा क्रियाकलापको हकमा भने ५ वर्षीय (मध्यकालीन) विस्तृत कार्ययोजना प्रस्तुत गरिएको छ र बाँकी ५ वर्षको लागि मध्यकालीन क्रियाकलापहरूको समापन पछि परिमार्जन गर्नु पर्ने भएमा आवश्यक संशोधन/ परिमार्जन गरी विस्तृत कार्ययोजना बनाई अगाडि बढाईने छ ।

४.२ रणनीतिक ढांचा (मुख्य कार्यहरू तथा कार्ययोजना र क्रियाकलापहरूको विवरण तालिका)

नगरपालिकाको यथा स्थितिको विश्लेषण तथा आवश्यक विकासका योजनाहरूलाई समष्टिगत रूपमा संलग्न गर्न ५ वटा प्रमुख रणनीतिहरू प्रस्तुत गरिएका छन् । ती रणनीतिहरूभित्र प्रमुख कार्ययोजना (Major Action Plan) हरू र ती कार्ययोजना भित्र पनि क्रियाकलापहरू निर्धारण गरी आगामी १० वर्ष सम्मको कार्ययोजना पेश गरिएका छन् । यस रणनीतिक योजनामा तर्जुमा गरिएका कार्ययोजना र क्रियाकलापहरू हरेक वर्ष सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरू वा गुरुयोजनाका क्रियाकलापहरूसँग जस्ताको तस्तै मेल खाने भन्ने नभई, रणनीतिमा राखिएका कार्ययोजना र क्रियाकलापहरू अन्तरगत विभिन्न उप-क्रियाकलापहरू हुन सक्ने भन्ने हो ।

उदाहरणको लागि : बीउ बैंक स्थापना गर्ने भन्ने क्रियाकलाप भन्नाले नगरपालिकाको कृषि प्रणाली एक स्वतन्त्र बीउ उत्पादन, भण्डारण, गुणस्तर निर्धारण र सुलभ उपलब्धता भएको संयन्त्रमा रहने छ । यदि प्रदेश सरकारको कार्ययोजनामा परेर पालिकाले माथि उल्लेखित सुविधा प्राप्त गर्न सक्ने भएमा यस क्रियाकलाप सोही योजनाअन्तर्गत रहने छ अन्यथा पालिका स्तरमै वा नजिकको पहुँच क्षेत्रमा एक बीउ बैंक स्थापना गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम अगाडि बढनुपर्ने छ । निम्न उल्लेखित तालिकामा प्रमुख रणनीतिहरू, कार्ययोजना र क्रियाकलापहरू उल्लेखित छन् :

तालिका ४: रणनीतिक योजनाको (कार्ययोजना र क्रियाकलापहरू सहितको) ढाँचा तालिका

रणनीति (Strategy)	प्रमुख कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू (Activities)
१. प्रविधिमा आधारित वातावरण मैत्री दिगो कृषि तथा पशुजन्य वस्तुहरूको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने	१.१ माटो व्यवस्थापन	१.१.१ नगरपालिकाको केन्द्रमा पर्ने गरी कम्तीमा एक ओटा माटो प्रयोगशाला स्थापना गर्ने १.१.२ जाँचको आधारमा माटोको गुणस्तर तथा बालीको सिफारिसको लागि विशेष कार्यसमिति निर्माण गर्ने १.१.३ वार्षिक माटो जाँचको तालिका बनाइ जानकारीहरू अद्यावधिक गर्ने १.१.४ अन्य क्षेत्रको तुलनात्मक विश्लेषण गरी नविनतम प्रविधि र बाली जात तथा पशु नश्ल सिफारिस गर्ने (परामर्श सेवा मार्फत गर्न सकिने)
	१.२ बीउ तथा उत्पादन सामग्री व्यवस्थापन तथा गुणस्तर निर्धारण	१.२.१ बीउ बैंक स्थापना गर्ने १.२.२ नगरपालिकामा उपयुक्त स्थानहरूमा कृषि सामग्रीहरूको बिक्री/ वितरण केन्द्र स्थापना गर्ने (सार्वजनिक-निजी साझेदारीमा) १.२.३ कृषि सामग्रीहरूको पालिकाको लागि न्यूनतम गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण गर्ने १.२.४ बीउ उत्पादन पकेट क्षेत्र छनौट गर्ने र प्रदेश/ केन्द्रीय कार्यालयको समन्वयवमा उत्पादन प्रवर्द्धन गर्ने
	१.३ पशु/ मत्स्य नश्ल सुधार तथा प्रवर्द्धन	१.३.१ नगरपालिकाको लागि पशु क्वारेन्टाइन केन्द्र स्थापना गर्ने १.३.२ प्रत्येक वर्ष पशु नश्ल जानकारी तथा अनुवंशिक शद्धता अद्यावधिक गर्ने र बढी महत्त्वका जाति/ प्रजातिहरू स्थानअनुसार सिफारिस गर्ने १.३.३ पशु वस्तु/ मत्स्य उत्पादन, अनुदान सहयोग र वितरणको तालिका बनाउने

रणनीति (Strategy)	प्रमुख कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू (Activities)
	१.४ सहभागितामूलक अनुसन्धान तथा बढी महत्त्वका कृषिजन्य वस्तुहरूको उत्पादन प्रवर्द्धन (महिला, जनजाती, सांस्कृतिक समुह लगायत सम्पूर्ण सम्भावित समावेशीकरण सहित)	<p>१.४.१ कृषकहरूको नियमित खेती प्रणालीमै अनुसन्धानको कार्यक्रम (On Farm Research/Trial)</p> <p>१.४.२ कृषक समूह/ सहकारी/ विश्लेषण समूह हरूमाफत बाली उत्पादन प्रविधि र उत्पादकत्वको अनुगमन तथा विश्लेषण र सुझाव कार्यक्रम</p> <p>१.४.३ अन्य जिल्ला/ प्रदेश आदिमा सफल रहेका कृषिजन्य वस्तुहरूको गा.पा. मा उत्पादन सम्भाव्यता अध्ययन/ अनुसन्धान (परामर्श सेवा र आन्तरिक समूह-संयुक्त)</p> <p>१.४.४ वार्षिक प्रतिवेदन अद्यावधिक गर्ने र अर्को वर्षको कार्यक्रममा सम्भावित कृषि प्रणालीको परिवर्तनको रूपरेखा समावेश गर्ने</p>
२ कृषिको मूल्य श्रृंखला श्रृङ्खला विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने	२.१ कृषि पूर्वाधार विकास	<p>२.१.१ सिंचाई पूर्वाधार र कृषि सडक निर्माण तथा मूल सडकसँग संयन्त्र विस्तार कार्यक्रम</p> <p>२.१.२ सहभागीमूलक प्राकृतिक प्रकोप जोखिममा रहेका प्रमुख कृषि जन्य पूर्वाधारको संरक्षण तथा सम्भावित क्षति रोकथाम</p> <p>उदाहरण: घास खेति प्रवर्द्धन गर्दै बाढी पहिरो रोकथामका उपायहरू, चरन क्षेत्रहरूको विकास आदि</p> <p>२.१.३ कृषि बजार केन्द्र तथा संकलन केन्द्र स्थापना/ प्रवर्द्धनको लागि सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)</p> <p>२.१.४ सम्भाव्यता आधारमा निर्माण कार्यक्रम (सार्वजनिक निजी साझेदारी अभियान)</p>

रणनीति (Strategy)	प्रमुख कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू (Activities)
	२.२ कृषि उद्योगको विकास तथा प्रवर्द्धन	<p>२.२.१ कृषि उद्योग स्थापनाको लागि प्रस्तावन संकलन र अनुदान सहयोग</p> <p>२.२.२ सार्वजनिक निजी साझेदारीमा उद्योग स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)</p> <p>२.२.३ उद्योग स्थापना, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन</p> <p>उदाहरण: रणनीति ३ अन्तर्गत नयाँ परियोजना विकासका अध्ययन गरि निम्न प्रकारका उद्योग स्थापना गर्न सकिन्छ :</p> <ul style="list-style-type: none"> - शित भण्डारण, बधशाला, दाना प्रशोधन उद्योग
	२.३ गुणस्तर निर्धारण तथा बजार प्रवर्द्धन उदाहरण: पशु आहारको गुणस्तर नियमन, उत्पादन तथा प्रशोधनमा गुणस्तर साथै रोग प्रकोप नियन्त्रण	<p>२.३.१ नगरपालिकाको कृषि उपज तथा प्रशोधित वस्तुको गुणस्तर निर्धारण गर्ने</p> <p>२.३.२ गुणस्तर तथा लेबलिङ्को नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन</p>
३. नयाँ परियोजना विकास, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन (निजी/ सार्वजनिक/ सार्वजनिक-निजी सहकार्य मोडेलमा) गर्ने	<p>३.१ नविनतम सोचमा आधारित परियोजना विकास तथा कार्यान्वयन</p> <p>३.२ विद्यमान साना उद्यमी/ व्यवसायी लाई एकीकृत (Merge) गरी मझौला तथा ठुला उद्योगमा समावेश गर्ने</p>	<p>३.१.१ नयाँ परियोजना विकासको लागि सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)</p> <p>३.१.२ परियोजना निर्माण, प्रादेशिक सहकार्य र सञ्चालन</p> <p>३.२.१ उद्यमी तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया, गोष्ठी तथा निस्कृष संकलन</p> <p>३.२.२ नयाँ परियोजनामा समावेश वा चालु अवस्थाका आयोजनाहरूलाई एकीकृत गर्ने</p>

रणनीति (Strategy)	प्रमुख कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू (Activities)
४. संस्थागत विकास, प्रविधि विस्तार र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	४.१ संस्थागत विकास कार्यक्रम	४.१.१ कृषक समूहहरूलाई नया परियोजना तथा उन्नत खेति प्रणालीमा समावेश गर्ने ४.१.२ समूह/सहकारी मार्फत उत्पादन संकलन, प्रशोधन र बजारीकरण प्रवर्धन गर्ने
	४.२ क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	४.२.१ कृषि प्रविधि तालिम, व्यवसायिक योजना तालिम तथा फिल्ड अवलोकन ४.२.२ महिला मैत्री कृषि कार्यक्रमहरू र आधुनिक उपकरण/सामग्रीहरूको प्रयोग सम्बन्धि तालिम तथा प्रयोगात्मक सत्र
५. नीति तथा कार्यक्रम, कार्यविधि, योजना निर्माण तथा परिमार्जन गर्ने	५.१ नीति तथा कार्यक्रम, योजना निर्माण र बजेट	५.१.१ वार्षिक कार्ययोजना निर्माण र बजेट तर्जुमा ५.१.२ कृषिको गुरु योजना निर्माण (५ वर्षीय) (परामर्श सेवा) ५.१.३ स्थानीय स्तरमा सुयोग्य कृषि, पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास सम्बन्धि कार्यविधि, दिग्दर्शन आदि तयार पार्ने (परामर्श + आन्तरिक)
	५.२ नीतिगत परिमार्जन, अनुगमन मूल्याङ्कन तथा कार्यविधि संशोधन	५.२.१ कार्यक्रमहरूको नियमित अनुगमन मुल्याकन (संयुक्त) र सुझाव ५.२.२ योजना तथा कार्यविधिहरूको वार्षिक समीक्षा तथा संशोधन (आवश्यकता अनुसार)

४.३ रणनीति तथा कार्ययोजना र क्रियाकलापहरूको संक्षिप्त विवरण

रणनीति १: प्रविधिमा आधारित वातावरण मैत्री दिगो कृषि तथा पशुजन्य वस्तुहरूको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने

समग्र कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी दिगो खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कायम गर्न कृषिमा नविनतम प्रविधिको प्रयोग र बजारमुखी उत्पादनलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक हुन्छ । यस नगरपालिकामा प्रशस्त उत्पादनशील क्षेत्र रहेका र उत्पादनमा लागेका कृषकहरू धेरै मात्रामा रहेकाले यो रणनीतिलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ । यस रणनीति अन्तर्गत तल उल्लेख भए बमोजिमका प्रमुख कार्यहरू राखिएका छन् :

कार्ययोजना १.१: माटो व्यवस्थापन

बाली बिरुवाको उमार, वृद्धि र उत्पादनको लागि माटोको ठूलो भूमिका हुन्छ । यसैले बिरुवालाई आड दिई खाद्य तत्त्व र पानी उपलब्ध गराउँछ । आजका दिनहरूमा भूक्षय, असन्तुलित रासायनिक मलको प्रयोग, अवैज्ञानिक बाली प्रणाली, न्यून प्राङ्गारिक मलको प्रयोग, सघन खेती प्रणाली आदिले गर्दा माटोको उर्वराशक्ति क्रमशः घट्दै गइ रहेको छ । दीगो तवरले खेती गरी बढी उत्पादकत्व हाँसील गर्न माटोको उर्वराशक्ति कायम गर्नु आवश्यक हुन्छ । यसका लागि मुख्यतया निम्नानुसारका कार्यहरू गर्नु पर्दछ ।

- माटोको क्षारियपना वा अम्लीयपनाको जाँच एवं सुधार
- माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थको अभिवृद्धि-जस्तै गोठेमल, कम्पोस्ट मल, हरियो मल, जैविक मल आदिको प्रयोग ।
- रासायनिक मल (सूक्ष्म तत्त्वसमेत) को सन्तुलित प्रयोग
- वैज्ञानिक बाली प्रणाली: माटोको सबै तहको खाद्य तत्त्वको समूचित प्रयोग हुने, माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थ एवं खाद्य तत्त्व अभिवृद्धि हुने बाली चक्र अवलम्बन ।
- भू-क्षयको रोकथाम गर्ने बालीहरूको छनौट र प्रयोग ।

यस कार्ययोजना भित्र निम्नानुसारका क्रियाकलापहरू राखिएको छ

१.१.१ नगरपालिकाको केन्द्रमा पर्ने गरी कम्तीमा एक माटो प्रयोगशाला स्थापना गर्ने

माटोको गुणस्तर तथा खाद्य तत्त्वको अवस्थितिको नियमित रूपमा अद्यावधिक गरी उत्पादकत्वमा सुधार गर्नका लागि नगरपालिकामै एक ओटा माटो जाँच गर्ने प्रयोगशाला स्थापना गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । जिल्लामा कुनै सजिलै पहुँच हुने स्थानमा सो सुविधा हुने यकिन नभएमा तेस्रो वर्षसम्ममा नगरपालिकाको केन्द्र पर्ने गरी वा सहज पहुँच हुने कुनै स्थानमा उक्त प्रयोगशाला स्थापना गर्ने लक्ष्य राखिएको छ ।

१.१.२ जाँचको आधारमा माटोको गुणस्तर तथा बालीको सिफारिसको लागि विशेष कार्यसमिति निर्माण गर्ने

माटोको गुणस्तर तथा बालीको सिफारिसको लागि दोश्रो वर्षमा विशेष कार्यसमिति निर्माण गरिने छ । कार्यसमितिको फेरबदल तथा कार्यक्षेत्रको बाँडफाँटको कारणले गर्दा हरेक दुइ वर्षमा परिमार्जन गरिने छ ।

१.१.३ वार्षिक माटो जाँचको तालिका बनाइ जानकारीहरू अद्यावधिक गर्ने

दोश्रो वर्ष देखि हरेक वर्ष माटो जाँचको लागि तालिका सहित जानकारीहरू उपलब्ध गरिने छ । नगरपालिकाको आवधिक तथा वार्षिक योजनाका बाली प्रणालीमा पर्ने सक्ने सकारात्मक तथा नकारात्मक प्रभावहरू साथै उचित सुझावका साथ जानकारी/ प्रतिवेदन प्रत्येक वर्ष अद्यावधिक गर्नु पर्ने ।

१.१.४ अन्य क्षेत्रको तुलनात्मक विश्लेषण गरी नविनतम प्रविधि र जात/ नश्ल सिफारिस गर्ने (परामर्श सेवा मार्फत गर्न सकिने)

तेस्रो वर्ष देखि हरेक वर्ष परामर्श सेवा मार्फत अन्य क्षेत्रको तुलनात्मक विश्लेषण गरी सिफारिस गरिनेछ । अध्ययन, अनुगमन तथा सर्वेक्षण गरी माटोको समस्या पहिचान गर्ने र समस्यायुक्त माटोको अध्ययन विश्लेषण गरी सोको आधारमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गराउने तथा उपयुक्त जाति/ प्रजातिको बारेमा सिफारिस गर्ने ।

द्रष्टव्य: क्रियाकलापहरू कुन कुन वर्षमा गर्ने भन्ने अनुमानित कार्ययोजना तालिका ४ मा उल्लेख गरिएको छ

कार्ययोजना १.२ बीउ तथा उत्पादन सामग्री व्यवस्थापन तथा गुणस्तर निर्धारण

कृषि उत्पादनका विभिन्न आवश्यक सामग्रीहरूमध्ये गुणस्तरीय बीउको उपलब्धता एक अति आवश्यक सामग्री हो । कृषि विकास रणनीति (Agriculture Development Strategy (2015-2035) मा समेत गुणस्तरको बीउ बिजन आपूर्तिलाई सरल र सुलभ रूपमा कृषकस्तरमा उपलब्ध गराउनु पर्ने साथै नीतिगत व्यवस्थापन तथा परिमार्जन गरिनु पर्ने विषयहरू उल्लेख छन् । गुणस्तरीय बीउ वढी भन्दा वढी मात्रामा उत्पादन गरी कृषकबाट कृषकमा साटफेर हुने बीउलाई गुणस्तरयुक्त बीउले प्रतिस्थापन गरी प्रति इकाई क्षेत्रफलमा उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न उत्पादित गुणस्तरयुक्त बीउको सुरक्षित संचय एवं सर्वसुलभ वितरण गर्न उपयुक्त कार्यक्रम ल्याउन आवश्यक पर्ने देखिएकोले यो कार्ययोजना प्रस्ताव गरिएको छ । साथै कृषि सामग्रीहरू (Agriculture Inputs) पनि आवश्यक समयमा उपलब्ध हुनु र गुणस्तरको हुन आवश्यक छ । सहभागितामूलक र समावेशीकरण अभियानलाई आत्मसाथ गन्दै कार्यान्वयन गर्ने गरी यस कार्ययोजना भित्र निम्न अनुसारका क्रियाकलापहरू राखिएको छ:

१.२.१ बीउ बैंक स्थापना गर्ने

१.२.२ नगरपालिकामा उपयुक्त स्थानहरूमा कृषि सामग्रीहरूको बिक्री/ वितरण केन्द्र स्थापना गर्ने (सार्वजनिक-निजी साझेदारीमा)

१.२.३ कृषि सामग्रीहरूको पालिकाको लागि न्यूनतम गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण गर्ने

१.२.४ बीउ उत्पादन पकेट क्षेत्र छनौट गर्ने र प्रदेश/केन्द्रीय कार्यालयको समन्वयमा उत्पादन प्रवर्द्धन गर्ने

कार्ययोजना १.३ पशु / मत्स्य नश्ल सुधार तथा प्रवर्द्धन

लुम्बिनी प्रदेश, रुपन्देही जिल्ला तथा यस नगरपालिकाको अर्थतन्त्रमा महत्त्वपूर्ण स्थान ओगटेको पशुपन्छी पालन तथा मत्स्य व्यवसायलाई व्यवस्थित, मर्यादित एवं व्यावसायिक बनाउँदै स्थानीय स्तरमा आयआर्जन र स्वरोजगारका अवसरहरू सिर्जना गर्दै स्वच्छ, स्वस्थ एवं गुणस्तरीय पशुपन्छीजन्य उत्पादनहरू आम उपभोक्ता समक्ष सहज रूपमा पुग्न सक्ने वातावरण सिर्जना गर्नका लागि विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालनका साथै नगरपालिकालाई दुध, फुल र मासुमा आत्मनिर्भर बनाउँदै अन्य जिल्ला/प्रदेशमा समेत निकासी प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यसहित यो कार्ययोजना प्रस्तावित गरिएको छ। यस कार्ययोजना भित्र निम्नानुसारका क्रियाकलापहरू राखिएका छन्:

१.३.१ नगरपालिकाको लागि पशु क्वारेन्टाइन केन्द्र स्थापना गर्ने

१.३.२ प्रत्येक वर्ष पशु नश्ल जानकारी तथा आनुवंशिक शुद्धता अध्यावधिक गर्ने र बढी महत्त्वका जाति/प्रजातिहरू स्थान अनुसार सिफारिस गर्ने

१.३.३ पशु वस्तु/मत्स्य उत्पादन, अनुदान सहयोग र वितरणको तालिका बनाउने

कार्ययोजना १.४ सहभागितामूलक अनुसन्धान तथा बढी महत्त्वका कृषिजन्य वस्तुहरूको उत्पादन प्रवर्द्धन (महिला, जनजाती, सांस्कृतिक समुह लगायत सम्पूर्ण सम्भावित समावेशीकरण सहित)

यस कार्ययोजना भित्र निम्न अनुसारका क्रियाकलापहरू राखिएका छन्:

१.४.१ कृषकहरूको नियमित खेती प्रणालीमै अनुसन्धानको कार्यक्रम (On Farm Research/ Trial)

१.४.२ कृषक समूह/सहकारी/विश्लेषण समूहहरूमार्फत बाली उत्पादन प्रविधि र उत्पादकत्वको अनुगमन तथा विश्लेषण र सुझाव कार्यक्रम

१.४.३ अन्य जिल्ला/प्रदेश आदिमा सफल रहेका कृषिजन्य वस्तुहरूको न. पा. मा उत्पादन सम्भाव्यता अध्ययन/अनुसन्धान (परामर्श सेवा र आन्तरिक समूह-संयुक्त)

१.४.४ वार्षिक प्रतिवेदन अध्यावधिक गर्ने र अर्को वर्षको कार्यक्रममा सम्भावित कृषि प्रणालीको परिवर्तनको रूपरेखा समावेश गर्ने

रणनीति २: कृषिको मूल्य श्रृङ्खला विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने

कृषिको मूल्य श्रृङ्खला विकासको लागि उत्पादनमा मात्र नभई भण्डारण, प्रशोधन तथा बजार व्यवस्थापनमा पनि समान रूपमा विशेष कार्ययोजना बनाई विकास योजना कार्यन्वयन गर्नु आवश्यक छ। तसर्थ,

नगरपालिकाको पहलमा निजी क्षेत्र तथा सार्वजनिक निजी साझेदारी मोडेलमा कार्यक्रम हरु संचालन गरिने गरि कार्ययोजनाहरू तय गरिएका छन् । यस रणनीति भित्र निम्न बमोजिमका कार्ययोजना र क्रियाकलापहरू रहेका छन्:

कार्ययोजना २.१ कृषि पूर्वाधार विकास

यस कार्ययोजना भित्र निम्न अनुसारका क्रियाकलापहरू राखिएको छ

- २.१.१ कृषि सडक निर्माण कार्यक्रम कृषि सडक निर्माण तथा मूल सडकसँग संयन्त्र विस्तार कार्यक्रम
- २.१.२ सहभागीमूलक प्राकृतिक प्रकोप जोखिममा रहेका प्रमुख कृषि जन्य पूर्वाधारको संरक्षण तथा सम्भावित क्षति रोकथाम
- २.१.३ कृषि बजार केन्द्र तथा संकलन केन्द्र स्थापना/ प्रवर्द्धनको लागि सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)
- २.१.४ सम्भाव्यता आधारमा निर्माण कार्यक्रम (सार्वजनिक निजी साझेदारी अभियान)

यस कार्यक्रम अन्तर्गत

कार्ययोजना २.२ कृषि उद्योगको विकास तथा प्रवर्द्धन

यस कार्ययोजना भित्र निम्न अनुसारका क्रियाकलापहरू राखिएको छ

- २.२.१ सिंचाई पूर्वाधार र कृषि उद्योग स्थापनाको लागि प्रस्तावन संकलन र अनुदान सहयोग
- २.२.२ सार्वजनिक निजी साझेदारीमा उद्योग स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)
- २.२.३ उद्योग स्थापना, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन

कार्ययोजना २.३ गुणस्तर निर्धारण तथा बजार प्रवर्द्धन

यस कार्ययोजना भित्र निम्न अनुसारका क्रियाकलापहरू राखिएको छ

- २.३.१ नगरपालिकाको कृषि उपज तथा प्रशोधित वस्तुको गुणस्तर निर्धारण गर्ने
- २.३.२ गुणस्तर तथा लेबलिङको नियमित अनुगमन

रणनीति ३: नयाँ परियोजना विकास, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन (निजी/ सार्वजनिक/ सार्वजनिक-निजी मोडेलमा) गर्ने

संघीय राजनीतिक प्रणाली लागु भए पश्चात प्रदेश र स्थानीय तहमा धेरै अधिकारहरू प्राप्त भएको र ति अधिकारको सहि सदुपयोग गर्न स्थानीय स्रोत तथा साधनको उपलब्धता अनुसार परियोजना विकास गरी

सरकारी, निजी वा सार्वजनिक-निजी साझेदारी मोडेलमा सञ्चालन गर्न सकिने हुनाले यो रणनीति तय गरिएको छ । यस रणनीतिअन्तर्गत निम्नअनुसारका कार्ययोजना र क्रियाकलापहरू प्रस्तुत गरिएका छन् ।

कार्ययोजना ३.१: नविनतम सोचमा आधारित परियोजना विकास तथा कार्यान्वयन

यस कार्ययोजना भित्र निम्न अनुसारका क्रियाकलापहरू राखिएको छ

३.१.१ नयाँ परियोजना विकासको लागि सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)

यस क्रियाकलाप अन्तर्गत कृषि पर्यटन वृद्धि गर्ने, नया प्रजातिको बाली हरू प्रवर्धन वा ऐतिहासिक महत्वका बालीलाई पुन उत्पादन गर्ने, कृषि पर्यटन विकास आदि क्रियाकलापहरू पर्दछन्

३.१.२ परियोजना निर्माण, प्रादेशिक सहकार्य र सञ्चालन

कार्ययोजना ३.२: विद्यमान साना उद्यमी/ व्यावसायीलाई एकीकृत (Merge) गरी मझौला तथा ठुला उद्योगमा समावेश गर्ने

यस कार्ययोजना भित्र निम्न अनुसारका क्रियाकलापहरू राखिएको छ

३.२.१ उद्यमी तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया, गोष्ठी तथा निस्कर्ष संकलन

३.२.२ नयाँ परियोजनामा समावेश वा चालु अवस्थाका आयोजनाहरूलाई एकीकृत गर्ने

रणनीति ४: संस्थागत विकास, प्रविधि विस्तार र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने

संस्थागत विकास तथा प्रविधि विस्तार गरी कृषक तथा सरोकारवालाहरूको क्षमता वृद्धि गर्ने लक्ष्य सहित यो रणनीति तय गरिएको छ । नयाँ परियोजना विकास तथा व्यावसायिक उद्यममा समूह/सहकारीको सहभागिता, लैंगिक तथा जातीय सहभागिता आदि बढाउन समेत यस रणनीति ले टेवा पुऱ्याउने छ ।

कार्ययोजना ४.१ संस्थागत विकास कार्यक्रम

यस कार्ययोजना भित्र निम्न अनुसारका क्रियाकलापहरू राखिएको छ

४.१.१ कृषक समूहहरूलाई नयाँ परियोजना तथा उन्नत खेती प्रणालीमा संलग्न गर्ने

४.१.२ समूह/सहकारीमार्फत उत्पादन संकलन, प्रशोधन र बजारीकरण प्रवर्द्धन गर्ने

कार्ययोजना ४.२ क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम

यस कार्ययोजना भित्र निम्न अनुसारका क्रियाकलापहरू राखिएको छ

४.२.१ कृषि प्रविधि तालिम, व्यावसायिक योजना तालिम तथा फिल्ड अवलोकन

४.२.२ महिला मैत्री कृषि कार्यक्रमहरू र आधुनिक उपकरण/ सामग्रीहरूको प्रयोग सम्बन्धी तालिम तथा प्रयोगात्मक सत्र

रणनीति ५: नीति तथा कार्यक्रम, कार्यविधि, योजना निर्माण तथा परिमार्जन गर्ने

स्थानीय स्तरमा नीति तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्ने साथै आवधिक योजनाहरू निर्माण गर्ने प्रत्येक वर्ष प्रभावकारी वार्षिक कार्ययोजना तयार गर्ने साथै कार्यान्वयन गरी दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्त गर्ने अवसर तथा चुनौती दुवै रहेको छ । अनुसूची १ मा कृषि विकासको आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा पूर्व तयारी स्वरूप संकलन गर्नु पर्ने विशेष जानकारीहरूको लागि सुझाव गरिएको तालिका प्रस्तुत गरिएको छ भने अनुसूची ३ मा विधिगत कुराहरूलाई उल्लेख गरिएको छ । साथै, यो रणनीति अनुरूप दस्तावेजहरू तर्जुमा गर्दा कृषि/पशु विकाससंग सम्बन्धित राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक स्तरका नीति/नियम, नियमावली, निर्देशिका, कार्यविधि, योजनाहरू तथा मापदण्ड (Norms) हरू को समीक्षा तथा विश्लेषण गरि दस्तावेज निर्माण गर्नु पर्दछ ।

यस रणनीति अन्तरगत निम्नानुसारका कार्ययोजना र क्रियाकलाप रहेका छन् :

कार्ययोजना ५.१ नीति तथा कार्यक्रम, योजना निर्माण र बजेट

यस कार्ययोजना भित्र निम्न अनुसारका क्रियाकलापहरू राखिएको छ

- ५.१.१ वार्षिक कार्ययोजना निर्माण र बजेट तर्जुमा
- ५.१.२ कृषिको गुरुयोजना निर्माण (५ वर्षीय) (परामर्श सेवा)
- ५.१.३ स्थानीय स्तरमा सुयोग्य कृषि, पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास सम्बन्धी कार्यविधि, दिग्दर्शन आदि तयार पार्ने (परामर्श + आन्तरिक)

कार्ययोजना ५.२ नीतिगत परिमार्जन, अनुगमन मूल्याङ्कन तथा कार्यविधि संशोधन

यस कार्ययोजना भित्र निम्न अनुसारका क्रियाकलापहरू राखिएको छ

- ५.२.१ कार्यक्रमहरूको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (संयुक्त)
- ५.२.२ योजना तथा कार्यविधिहरूको समीक्षा तथा संशोधन (आवश्यकता अनुसार)

४.४ कार्यान्वयन तालिका

कार्यान्वयन तालिकामा हरेक क्रियाकलापहरू कुन कुन वर्षमा गर्न सकिने भनेर उल्लेख गरिएको छ । कुनै पनि उद्योग वा पूर्वाधार केन्द्र स्थापना गर्ने हकमा कुनै निश्चित वर्षमा पूर्वाधार निर्माण सम्पन्न हुने भएता पनि अन्य वर्षहरूमा त्यसका लागि तयारीका कार्यहरू (निर्माण सम्पन्न अगावै) र सञ्चालन, सुधार तथा क्षमता अभिवृद्धि आदि कार्यहरू (निर्माण सम्पन्न पश्चात) भन्ने बुझिन्छ ।

तालिका ५ : क्रियाकलापहरू तथा समयावधि (Timeline)

क्रियाकलापहरू (Activities)	वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५	वर्ष ६	वर्ष ७	वर्ष ८	वर्ष ९	वर्ष १०
1.1.1 नगरपालिकाको केन्द्रमा पर्ने गरी कम्तीमा एक ओटा माटो प्रयोगशाला स्थापना गर्ने										
1.1.2 जाँचको आधारमा माटोको गुणस्तर तथा बालीको सिफारिसको लागि विशेष कार्यसमिति निर्माण गर्ने										
1.1.3 वार्षिक माटो जाँचको तालिका बनाइ जानकारीहरू अद्यावधिक गर्ने										
1.1.4 अन्य क्षेत्रको तुलनात्मक विश्लेषण गरी नविनतम प्रविधि र जात/ नश्ल सिफारिस गर्ने (परामर्श सेवा मार्फत गर्न सकिने)										
1.2.1 बीउ बैंक स्थापना गर्ने										
1.2.2 नगरपालिकामा उपयुक्त स्थानहरूमा कृषि सामग्रीहरूको बिक्री/ वितरण केन्द्र स्थापना गर्ने (सार्वजनिक-निजी साझेदारीमा)										
1.2.3 कृषि सामग्रीहरूको पालिकाको लागि न्यूनतम गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण गर्ने										
१.२.४ बीउ उत्पादन पकेट क्षेत्र छनौट गर्ने र प्रदेश/ केन्द्रीय कार्यालयको समन्वयवमा उत्पादन प्रवर्द्धन गर्ने										
1.3.1 नगरपालिकाको लागि पशु क्वारेन्टाइन केन्द्र स्थापना गर्ने										
1.3.2 प्रत्येक वर्ष पशु नश्ल जानकारी तथा आनुवंशिक शुद्धता अद्यावधिक गर्ने र बढी महत्वका जाति/ प्रजातिहरू स्थान अनुसार सिफारिस गर्ने										
1.3.3 पशु वस्तु/ मत्स्य उत्पादन, अनुदान सहयोग र वितरण को तालिका बनाउने										

क्रियाकलापहरू (Activities)	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
1.4.1 कृषकहरूको नियमित खेती प्रणालीमै अनुसन्धानको कार्यक्रम (On Farm Research/ Trial)										
1.4.2 कृषक समूह/ सहकारी/ विश्लेषण समूहहरूमा फल बाली उत्पादन प्रविधि र उत्पादकत्वको अनुगमन तथा विश्लेषण र सुझाव कार्यक्रम										
1.4.3 अन्य जिल्ला/ प्रदेश आदिमा सफल रहेका कृषिजन्य वस्तुहरूको न.पा.मा उत्पादन सम्भाव्यता अध्ययन/ अनुसन्धान (परामर्श सेवा र आन्तरिक समूह-संयुक्त)										
1.4.4 वार्षिक प्रतिवेदन अद्यावधिक गर्ने र अर्को वर्षको कार्यक्रममा सम्भावित कृषि प्रणालीको परिवर्तनको रूपरेखा समावेश गर्ने										
2.1.1 सिंचाई पूर्वाधार र कृषि सडक निर्माण तथा मूल सडकसँग संयन्त्र विस्तार कार्यक्रम										
2.1.2 सहभागीमूलक प्राकृतिक प्रकोप जोखिममा रहेका प्रमुख कृषि जन्य पूर्वाधारको संरक्षण तथा सम्भावित क्षति रोकथाम										
2.1.3 कृषि बजार केन्द्र तथा संकलन केन्द्र स्थापना/ प्रवर्द्धनको लागि सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)										
2.1.4 सम्भाव्यता आधारमा निर्माण कार्यक्रम (सार्वजनिक निजी साझेदारी अभियान)										
2.2.1 कृषि उद्योग स्थापनाको लागि प्रस्तावन संकलन र अनुदान सहयोग										
2.2.2 सार्वजनिक निजी साझेदारीमा उद्योग स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)										
2.2.3 उद्योग स्थापना, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन										
२.३.१ नगरपालिकाको कृषि उपज तथा प्रशोधित वस्तुको गुणस्तर निर्धारण गर्ने										
२.३.२ गुणस्तर तथा लेबलिंगको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन										
3.1.1 नयाँ परियोजना विकासको लागि सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)										
3.1.2 परियोजना निर्माण, प्रादेशिक सहकार्य र सञ्चालन										

क्रियाकलापहरू (Activities)	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष	वर्ष
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
3.2.1 उद्यमी तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया, गोष्ठी तथा निस्कर्ष संकलन										
३.२.२ नयाँ परियोजनामा समावेश वा चालु अवस्थाका आयोजनाहरूलाई एकीकृत गर्ने										
४.१.१ कृषक समूहहरूलाई नयाँ परियोजना तथा उन्नत खेती प्रणालीमा संलग्न गर्ने										
४.१.२ समूह/सहकारी मार्फत उत्पादन संकलन, प्रशोधन र बजारीकरण प्रवर्द्धन गर्ने										
४.२.१ कृषि प्रविधि तालिम, व्यावसायिक योजना तालिम तथा फिल्ड अवलोकन										
४.२.२ महिला मैत्री कृषि कार्यक्रमहरू र आधुनिक उपकरण/सामग्रीहरूको प्रयोग सम्बन्धी तालिम तथा प्रयोगात्मक सत्र										
५.१.१. वार्षिक कार्ययोजना निर्माण र बजेट तर्जुमा										
५.१.२ कृषिको गुरु योजना निर्माण (५ वर्षीय) (परामर्श सेवा)										
५.१.३ स्थानीय स्तरमा सुयोग्य कृषि, पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास सम्बन्धि कार्यविधि, दिग्दर्शन आदि तयार पार्ने (परामर्श+आन्तरिक)										
५.२.१ कार्यक्रमहरूको नियमित अनुगमन तथा मूल्यांकन (संयुक्त)										
५.२.२ योजना तथा कार्यविधिहरूको समिक्षा तथा संसोधन (आवश्यकता अनुसार)										

५. क्रियाकलाप कार्यान्वयनका सूचकहरू तथा अनुगमन तालिका

कार्यक्रम कार्यान्वयनका सूचकहरू र अनुगमन (रणनीतिक लक्ष्य तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयन का लागि) यस परिच्छेदमा प्रस्तुत गरिएको छः

५.१ पञ्चवर्षीय कार्ययोजना तथा उपलब्धिका सूचकहरू

रणनीति १ : प्रविधिमा आधारित वातावरण मैत्री दिगो कृषि तथा पशुजन्य वस्तुहरूको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने

कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू (Activities)	लक्ष्य Target					प्रतिफलका सूचकहरू (Indicators)	कैफियत
		वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५		
माटो व्यवस्थापन	नगरपालिकाको केन्द्रमा पर्ने गरी कम्तीमा एक ओटा माटो प्रयोगशाला स्थापना गर्ने						पालिकाको केन्द्रमा वा कुनै पहुँचको स्थलमा १ माटो प्रयोगशाला स्थापना	
	जाँचको आधारमा माटोको गुणस्तर तथा बालीको सिफारिसको लागि विशेष कार्यसमिति निर्माण गर्ने						कार्यसमिति निर्माण, नियमित सुधार तथा अनुमोदन हुने	
	वार्षिक माटो जाँचको तालिका बनाई जानकारीहरू अद्यावधिक गर्ने						वार्षिक १ प्रतिवेदन पेश र पारित	
	अन्य क्षेत्रको तुलनात्मक विश्लेषण गरी नविनतम प्रविधि र जात/ नश्ल सिफारिस गर्ने (परामर्श सेवा मार्फत गर्न सकिने)						सिफारिस सहितको पूर्ण प्रतिवेदन (२) र कार्य सम्पादन (कम्तीमा ३०%)	
बीउ तथा उत्पादन सामग्री व्यवस्थापन तथा गुणस्तर निर्धारण	बीउ बैंक स्थापना गर्ने						बीउ बैंक स्थापना भई बीउ बिजन गुणस्तर वृद्धि	
	नगरपालिकामा उपयुक्त स्थानहरूमा कृषि सामग्रीहरूको बिक्री/ वितरण केन्द्र स्थापना गर्ने (सार्वजनिक-निजी साझेदारीमा)						कम्तीमा ३ ओटा कृषि सामग्री वितरण केन्द्र स्थापना हुने	

कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू (Activities)	लक्ष्य Target					प्रतिफलका सूचकहरू (Indicators)	कैफियत
		वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५		
	कृषि सामाग्रीहरूको पालिकाको लागि न्यूनतम गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण गर्ने						गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण गरी नीति/ कार्यविधिमा समावेश गर्न पेश गर्ने	
	बीउ उत्पादन पकेट क्षेत्र छनौट गर्ने र प्रदेश/ केन्द्रीय कार्यालयको समन्वयवमा उत्पादन प्रवर्द्धन गर्ने						बीउ उत्पादन सम्भावित बालीको बिउमा आत्मनिर्भर तथा ५०% बाह्य बिक्री	
पशु/ मत्स्य नश्ल सुधार तथा प्रवर्द्धन	नगरपालिकाको लागि पशु क्वारेन्टाइन केन्द्र स्थापना गर्ने						पशु क्वारेन्टाइन केन्द्र स्थापना हुने (१)	
	प्रत्येक वर्ष पशु नश्ल जानकारी तथा अनुबन्धित धुद्धता अद्यावधिक गर्ने र बढी महत्त्वका जाति/ प्रजातिहरू स्थान अनुसार सिफारिस गर्ने						कम्तीमा ५ जति प्रजातिमा नयाँ वा उन्नत नश्ल विस्तार हुने	
	पशु वस्तु/ मत्स्य उत्पादन, अनुदान सहयोग र वितरणको तालिका बनाउने						कार्य सम्पादन हुने	
सहभागितामूलक अनुसन्धान तथा बढी महत्त्वका कृषिजन्य वस्तुहरूको उत्पादन	कृषकहरूको नियमित खेती प्रणालीमै अनुसन्धानको कार्यक्रम (On Farm Research/Trial)						कृषकको जातीय छनौट (Varietal Selection) सम्बन्धि ज्ञान ५०% ले वृद्धि हुने	
	कृषक समूह/ सहकारी/ विश्लेषण समूहहरूमार्फत बाली उत्पादन प्रविधि र उत्पादकत्वको अनुगमन तथा विश्लेषण र सुझाव कार्यक्रम						आवधिक उपलब्धि र प्रगति प्रतिवेदन (२)	

कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू (Activities)	लक्ष्य Target					प्रतिफलका सूचकहरू (Indicators)	कैफियत
		वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५		
	अन्य जिल्ला/ प्रदेश आदिमा सफल रहेका कृषिजन्य वस्तुहरूको न. पा. मा उत्पादन सम्भाव्यता अध्ययन/ अनुसन्धान (परामर्श सेवा र आन्तरिक समूह-संयुक्त)						वार्षिक प्रतिवेदन (प्रत्येक वर्ष)	
	वार्षिक प्रतिवेदन अद्यावधिक गर्ने र अर्को वर्षको कार्यक्रममा सम्भावित कृषि प्रणालीको परिवर्तनको रूपरेखा समावेश गर्ने						हरेक नयाँ वर्षको कार्यक्रममा कम्तीमा ५ ओटा नया वा परिमार्जित क्रियाकलाप राखिएको हुने	

रणनीति २ : कृषिको मूल्य श्रृङ्खला विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने

कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू (Activities)	लक्ष्य Target					प्रतिफलका सूचकहरू (Indicators)	कैफियत
		वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५		
कृषि पूर्वाधार विकास	सिंचाई पूर्वाधार र कृषि सडक निर्माण तथा मूल सडकसँग संयन्त्र विस्तार कार्यक्रम						४०-५०% सिंचाई सुधार तथा सडक संयन्त्र विकास (जम्मा असिंचित क्षेत्रको तथा जम्मा सडक संयन्त्र बन्न बाँकी क्षेत्रको)	
	सहभागीमूलक प्राकृतिक प्रकोप जोखिममा रहेका प्रमुख कृषि जन्य पूर्वाधारको संरक्षण तथा सम्भावित क्षति रोकथाम						४०-५०% कार्य सम्पादन	

कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू (Activities)	लक्ष्य Target					प्रतिफलका सूचकहरू (Indicators)	कैफियत
		वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५		
	कृषि बजार केन्द्र तथा संकलन केन्द्र स्थापना/ प्रवर्द्धनको लागि सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)						५ वटा (साना/ मझौला) उद्योगको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन (5 DFSR)	
	सम्भाव्यता आधारमा निर्माण कार्यक्रम (सार्वजनिक निजी साझेदारी अभियान)						कम्तीमा ३ उद्योग/ पूर्वाधारको निर्माण सम्पन्न	
कृषि उद्योगको विकास तथा प्रवर्द्धन	कृषि उद्योग स्थापनाको लागि प्रस्तावन संकलन र अनुदान सहयोग						कम्तीमा ३० प्रस्ताव संकलन	
	सार्वजनिक निजी साझेदारीमा उद्योग स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)						५ ओटा (साना/ मझौला) उद्योगको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन (५ DFSR)	
	उद्योग स्थापना, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन						कम्तीमा ३ उद्योगको निर्माण सम्पन्न	
गुणस्तर निर्धारण तथा बजार प्रवर्द्धन	नगरपालिकाको कृषि उपज तथा प्रशोधित वस्तुको गुणस्तर निर्धारण गर्ने						गुणस्तर मापदण्ड पारित भई नीति/ कार्यक्रममा उल्लेख गर्न पेश गर्ने	
	गुणस्तर तथा लेबलिङको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन						वार्षिक प्रतिवेदन	

रणनीति ३: नया परियोजना विकास, संचालन तथा व्यवस्थापन (निजी/ सार्वजिक/ सार्वजनिक-निजी मोडेलमा) गर्ने

कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू Activities	लक्ष्य Target					प्रतिफलका सूचकहरू (Indicators)	कैफियत
		वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५		
नविनतम सोचमा आधारित परियोजना विकास तथा कार्यान्वयन	नयाँ परियोजना विकासको लागि सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)						कम्तीमा ३ ओटा नयाँ परियोजनाको DPR	
	परियोजना निर्माण, प्रादेशिक सहकार्य र सञ्चालन						कम्तीमा १ परियोजना निर्माण सम्पन्न र सञ्चालन	
विद्यमान साना उद्यमी/ व्यवसायी लाई एकीकृत (Merge) गरी मझौला तथा ठुला उद्योगमा समावेश गर्ने	उद्यमी तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया, गोष्ठी तथा निष्कर्ष संकलन						प्रति वर्ष कम्तीमा २ कार्यशाला गोष्ठी	
	नयाँ परियोजनामा समावेश वा चालु अवस्थाका आयोजनाहरूलाई एकीकृत गर्ने						कम्तीमा २ उदाहरणहरू	

रणनीति ४: संस्थागत विकास, प्रविधि विस्तार र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने

कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू Activities	लक्ष्य Target					प्रतिफलका सूचकहरू (Indicators)	कैफियत
		वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५		
संस्थागत विकास कार्यक्रम	कृषक समूहहरूलाई नयाँ परियोजना तथा उन्नत खेती प्रणालीमा संलग्न गर्ने						कम्तीमा २ समूह र २ सहकारी संलग्न	
	समूह/ सहकारीमार्फत उत्पादन संकलन, प्रशोधन र बजारीकरण प्रवर्द्धन गर्ने						कम्तीमा २ समूह र २ सहकारी संलग्न	
क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	कृषि प्रविधि तालिम, व्यावसायिक योजना तालिम तथा फिल्ड अवलोकन						कम्तीमा ५ नयाँ व्यावसायिक कार्यक्रम/ उद्यम स्थापना	

कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू Activities	लक्ष्य Target					प्रतिफलका सूचकहरू (Indicators)	कैफियत
		वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५		
	महिला मैत्रीकृषि कार्यक्रमहरू र आधुनिक उपकरण/ सामग्रीहरूको प्रयोगसम्बन्धी तालिम तथा प्रयोगात्मक सत्र						कम्तीमा ५ नयाँ महिला व्यावसायिक कार्यक्रम/ उद्यम स्थापना	

रणनीति ५: नीति तथा कार्यक्रम, कार्यविधि, योजना निर्माण तथा परिमार्जन गर्ने

कार्ययोजना (Action Plan)	क्रियाकलापहरू Activities	लक्ष्य Target					प्रतिफलका सूचकहरू (Indicators)	कैफियत
		वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५		
नीति तथा कार्यक्रम, योजना निर्माण र बजेट	वार्षिक कार्ययोजना निर्माण र बजेट तर्जुमा						प्रचलित नियमअनुसार र प्रभावकारी	
	कृषिको गुरुयोजना निर्माण (५ वर्षीय) (परामर्श सेवा)						- दोस्रो वर्ष सम्म ५ वर्षीय गुरुयोजना - पाँचौँ वर्षमा समीक्षा र अर्को आवधिक योजनाको लागि सुझाव प्रतिवेदन	
	स्थानीय स्तरमा सुयोग्य कृषि, पशुपन्छी तथा मत्स्य विकाससम्बन्धी कार्यविधि, दिग्दर्शन आदि तयार पार्ने (परामर्श + आन्तरिक)						स्थानीय स्तर सुहाउदो, प्रभावकारी (Acceptable and Doable)	
नीतिगत परिमार्जन , अनुगमन मूल्याङ्कन तथा कार्यविधि संशोधन	कार्यक्रमहरूको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (संयुक्त)						कार्य सम्पादन	
	योजना तथा कार्यविधिहरूको समीक्षा तथा संशोधन (आवश्यकता अनुसार)						कार्य सम्पादन	

द्रष्टव्य: विस्तृत कार्ययोजना (रणनीतिहरूका) तथा क्रियाकलापको सन्दर्भमा ५ वर्षीय कार्ययोजना प्रस्तुत गरिएको छ र बाँकी ५ वर्षको लागि मध्यकालीन क्रियाकलापहरूको समापनपछि परिमार्जन गर्नुपर्ने भएमा आवश्यक संशोधन गरी निर्धारण गरी अगाडि बढाईने छ ।

५.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको लागि प्रस्तावित ढाँचा

रणनीतिक लक्ष्यको लागि अनुगमन ढाँचा (५ वर्ष र अन्त्यमा गरिने)

रणनीति (लक्ष्यका स्तम्भ)	रणनीतिक लक्ष्य/ सूचक	पुष्ट्याईका आधार	उपलब्धि	प्रतिशत उपलब्धि	कैफियत

कार्ययोजना (Action Plan) अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूको उपलब्धि (५ बर्षीय) (तेस्रो वर्षमा र पाँचौ वर्षमा गरिने)

कार्ययोजना	क्रियाकलापहरू	वास्तविक उपलब्धि	प्रतिशत उपलब्धि (समय अवधिको अनुपातमा निकाल्ने)	कैफियत

६. आर्थिक विश्लेषण र लागत विवरण

यस तालिकामा अनुमानित बजेट प्रस्तुत गरिएको छ, तथापि, सामूहिक छलफल, प्रदेशको कार्ययोजना र नगरपालिकामा पर्न सक्ने कार्यक्रमहरूको लेखाजोखा गरी रकम हेरफेर हुन सक्ने ।

तालिका ६ : पाँच वर्षको लागि क्रियाकलापहरू सञ्चालनको लागि अनुमानित बजेट

क्रियाकलापहरू (Activities)	अनुमानित बजेट रु. लाखमा					
	वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५	जम्मा
1.1.1 नगरपालिकाको केन्द्रमा पर्ने गरि कम्तिमा एक वटा माटो प्रयोगशाला स्थापना गर्ने		५	३०	५	५	४५
1.1.2 जाँचको आधारमा माटोको गुणस्तर तथा बालीको सिफारिसको लागि विशेष कार्य समिति निर्माण गर्ने		२	१		२	५
1.1.3 वार्षिक माटो जाँचको तालिका बनाई जानकारीहरू अध्यावधिक गर्ने		१	१	१	१	४
1.1.4 अन्य क्षेत्रको तुलनात्मक विश्लेषण गरि नविनतम प्रविधि र जात/ नश्ल सिफारिस गर्ने (परामर्श सेवा मार्फत गर्न सकिने)		५	८	८	५	२६
1.2.1 बीउ बैंक स्थापना गर्ने		५	५		५	१५
1.2.2 नगरपालिकामा उपयुक्त स्थानहरूमा कृषि सामग्रीहरूको बिक्रि/ वितरण केन्द्र स्थापना गर्ने (सार्वजनिक-निजी साझेदारीमा)		५	५	१५	५	३०
1.2.3 कृषि सामग्रीहरूको पालिकाको लागि न्युनतम गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण गर्ने		४		४		८
१ ४.२.बीउ उत्पादन पकेट क्षेत्र छनौट गर्ने र प्रदेश/ केन्द्रीय कार्यालयको समन्वयवमा उत्पादन प्रवर्धन गर्ने		५	७	७	७	२६

क्रियाकलापहरू (Activities)	अनुमानित बजेट रु. लाखमा					
	वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५	जम्मा
1.3.1 नगरपालिकाको लागि पशु क्वारेन्टाइन केन्द्र स्थापना गर्ने		५	२५	५		३५
1.3.2 प्रत्येक वर्ष पशु नश्ल जानकारी तथा आनुवंशिक शुद्धता अध्यावधिक गर्ने र बढी महत्वका जाति/ प्रजातिहरू स्थान अनुसार सिफारिस गर्ने	२	३	३	५	५	१८
1.3.3 पशु बस्तु/ मत्स्य उत्पादन, अनुदान सहयोग र वितरण को तालिका बनाउने		१	१	१	१	४
1.4.1 कृषकहरूको नियमित खेति प्रणालीमै अनुसन्धानको कार्यक्रम (On Farm Research/Trial)		५	५	७	८	२५
1.4.2 कृषक समूह/ सहकारी/ विश्लेषण समूह हरुमार्फत बालि उत्पादन प्रविधि र उत्पादकत्वको अनुगमन तथा विश्लेषण र सुझाव कार्यक्रम		३	३	४	४	१४
1.4.3 अन्य जिल्ला/ प्रदेश आदिमा सफल रहेका कृषिजन्य बस्तुहरूको न. पा. मा उत्पादन सम्भाव्यता अध्ययन/ अनुसन्धान (परामर्श सेवा र आन्तरिक समूह-संयुक्त)		५	७	५	५	२२
1.4.4 वार्षिक प्रतिवेदन अध्यावधिक गर्ने र अर्को वर्षको कार्यक्रममा संभावित कृषि प्रणालीको परिवर्तनको रूपरेखा समावेश गर्ने		२	२	२	२	८
2.1.1 सिंचाई पूर्वाधार र कृषि सडक निर्माण तथा मूल सडक संग संयन्त्र विस्तार कार्यक्रम		२०	३०	३०	२०	१००
2.1.2 सहभागीतामूलक प्राकृतिक प्रकोप जोखिम मा रहेका प्रमुख कृषि जन्य पूर्वाधारको संरक्षण तथा संभावित क्षति रोकथाम		१०	१०	१०	१०	४०
2.1.3 कृषि बजार केन्द्र तथा संकलन केन्द्र स्थापना/ प्रवर्धनको लागि सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)	५	७	८		८	२८
2.1.4 सम्भाव्यता आधारमा निर्माण कार्यक्रम (सार्वजनिक निजी साझेदारी अभियान)			२०	२०	१०	५०

क्रियाकलापहरू (Activities)	अनुमानित बजेट रु. लाखमा					
	वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५	जम्मा
2.2.1 कृषि उद्योग स्थापनाको लागि प्रस्तावन संकलन र अनुदान सहयोग	५	२०	२०	३०	३०	१०५
2.2.2 सार्वजनिक निजी साझेदारीमा उद्योग स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)		१०	१०		८	२८
2.2.3 उद्योग स्थापना, संचालन तथा व्यवस्थापन			७०	३०	३०	१३०
२.३.१ नगरपालिकाको कृषि उपज तथा प्रशोधित बस्तुको गुणस्तर निर्धारण गर्ने	४	४	४	४	४	२०
२.३.२ गुणस्तर तथा लेबलिङको नियमित अनुगमन तथा मूल्यांकन		८	८	८	८	३२
3.1.1 नया परियोजना विकासको लागि सम्भाव्यता अध्ययन (परामर्श सेवा)	३	७	८		५	२३
3.1.2 परियोजना निर्माण, प्रादेशिक सहकार्य र संचालन		५	२५	२५	१०	६५
3.2.1 उद्यमी तथा सरोकारवालाहरू संग अन्तरक्रिया, गोष्ठी तथा निस्कर्ष संकलन	३	४	५	३	३	१८
३.२.२ नयाँ परियोजनामा समावेश वा चालु अवस्थाका आयोजनाहरूलाई एकीकृत गर्ने			१०	५	५	२०
४.१.१ कृषक समूहहरूलाई नया परियोजना तथा उन्नत खेति प्रणालीमा संलग्न गर्ने	४	४	३	३	३	१७
४.१.२ समूह/ सहकारी मार्फत उत्पादन संकलन, प्रशोधन र बजारीकरण प्रवर्धन गर्ने		६	५	५	५	२१
४.२.१ कृषि प्रविधि तालिम, व्यवसायिक योजना तालिम तथा फिल्ड अवलोकन	५	१०	७	५	५	३२
४.२.२ महिला मैत्री कृषि कार्यक्रमहरू र आधुनिक उपकरण/ सामग्रीहरूको प्रयोग सम्बन्धि तालिम तथा प्रयोगात्मक सत्र		७	५	५	५	२२

क्रियाकलापहरू (Activities)	अनुमानित बजेट रु. लाखमा					
	वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५	जम्मा
५.१.१ वार्षिक कार्ययोजना निर्माण र बजेट तर्जुमा	४	५	३	३	३	१८
५.१.२ कृषिको गुरुयोजना निर्माण (५ वर्षीय) (परामर्श सेवा)	३	१०			५	१८
५.१.३ स्थानीय स्तरमा सुयोग्य कृषि, पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास सम्बन्धि कार्यविधि, दिग्दर्शन आदि तयार पार्ने (परामर्श + आन्तरिक)	३	१०	१०	५	५	३३
५.२.१ कार्यक्रमहरूको नियमित अनुगमन तथा मूल्यांकन (संयुक्त)	३	३	३	३	३	१५
५.२.२ योजना तथा कार्यविधिहरूको समिक्षा तथा संसोधन (आवश्यकता अनुसार)		३	३	५	३	१४
कुल जम्मा	४४	२०९	३७०	२६८	२४३	११३४

७. अनुसूचीहरू

अनुसूची १: वार्षिक वा अन्य आवधिक योजना/ कार्यक्रम निर्माण चरणमा गर्नु पर्ने आवश्यक विश्लेषण तालिका

द्रष्टव्य: यो जानकारीहरूले फिल्डको अवस्थाको संक्षिप्त जानकारी दिन्छ र नीतिगत तथा दीर्घकालीन कार्ययोजनाको लागि प्राविधिक पक्षहरू उचित रूपमा (logically) प्रस्तुत गर्न सकिन्छ र उचित वस्तु/ जात विशेष समावेश गर्न बलियो आधार हुन्छ ।

वडा नं	प्रमुख बालीहरू (धेरै उत्पादन हुने र बढाउन सकिने र माग बढी भएका)						प्रमुख पशुपन्छी र मत्स्य (धेरै उत्पादन हुने र बढाउन सकिने र माग बढी भएका)				वन पैदावारहरू			पानी/ सिंचाइको स्रोतहरू		कैफियत	
	खाद्यान्न र दलहन बालीहरू	तरकारीहरू	फलफूलहरू	नगदे बालीहरू	जडिबुटी	अन्य बढी सम्भावना भएका र माग भएका	दुध उत्पादन (गाइ वा भैंसी)	पंक्षीहरू	बाखा	माछाका जातहरू	वनका विशेष प्रजातिहरू	उपभोग्य प्रजातिहरू	भविष्यमा बढी सम्भाव्यता भएका वनस्पतिहरू	हालको अवस्था	भावी सिंचाइको स्रोतहरू		सम्भावित सिंचाइ विधि (लिफ्ट, पाइप, ट्युबवेल, आदि)
१																	
२																	
३																	
४																	
.....																	
N																	

अनुसूची २: SWOT विश्लेषणको ढाँचा

निम्न उल्लेखित विश्लेषण यस रणनीतिक योजना तर्जुमा गर्दाको अवस्थितिको आंशिक झलक हो । पालिकाद्वारा तयार पारिने अन्य आवधिक योजनाहरू (जस्तै कृषि गुरुयोजना) तर्जुमा गर्दा हरेक पटक SWOT लाई अद्यावधिक गर्नु पर्दछ र प्राप्त जानकारीहरूको आधारमा कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्नु पर्दछ ।

योजनाहरूको आधारमा नै वार्षिक कार्यक्रम विकास हुने भएकाले योजनाले सवाल पक्षहरूलाई अवसरहरू अनुसरण गर्दै दुर्बल पक्षको निवारणसहित चुनौतीहरूको सामना गर्ने गरी कार्ययोजना प्रस्तुत गर्न सक्ने हुनु पर्दछ ।

अनुसूची ३: आवधिक योजना तथा वार्षिक कार्ययोजना निर्माण गर्दा अपनाउनु पर्ने तरिका/ विधिहरू

योजना तथा वजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दा निम्न विषयहरूलाई आधार लिनु पर्नेछः

- कृषि र भूमि सम्बन्धित विद्यमान राष्ट्रिय र प्रादेशिक नीतिहरू
- कृषि विकास रणनीति (ADS) (२०१५-२०३५)
- राष्ट्रिय र प्रादेशिक दीर्घकालीन र आवधिक योजनाहरू
- मध्यमकालीन खर्च संरचना
- दिगो विकास लक्ष्यहरू
- संघीय र प्रादेशिक सरकारहरूले जारी गरेका मार्गदर्शनहरू
- उपलब्ध स्रोत साधन
- नेपाल सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा जनाएका प्रतिबद्धताबाट सिर्जित दायित्वहरू
- संघ र प्रदेश सरकारले अबलम्बन गरेका अन्य आर्थिक नीतिहरू
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन (२०७४) लगायत विद्यमान कानून र ऐनहरू

कृषि विकाससम्बन्धी वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा निम्न विषयलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछः-

- (क) खाद्य सुरक्षा, आर्थिक विकास तथा गरिबी निवारणमा प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउने,
- (ख) उत्पादनमूलक तथा छिटो प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिने,
- (ग) जनताको जीवनस्तर, आमदानी र रोजगारी बढ्ने,
- (घ) स्वदेशी स्रोत साधन र सीपको अधिकतम प्रयोग हुने,
- (ङ) महिला, बालबालिका तथा पिछडिएका क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने,
- (छ) दिगो विकास, वातावरणीय संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्न सघाउ पुऱ्याउने ।